

GABRIELE ROSENTHAL

Η βιογραφική έρευνα¹

Έχουν περάσει περίπου είκοσι χρόνια από τότε που ήρθα για πρώτη φορά σε επαφή με τη βιογραφική έρευνα στο πλαίσιο της διδακτορικής μου διατριβής. Ήταν η εποχή κατά την οποία η προσέγγιση αυτή άρχιζε να καθιερώνεται ξανά, τόσο στη γερμανική κοινωνιολογία όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η κοινωνιολογική βιογραφική έρευνα έχει την αφητηρία της στη δεκαετία του '20. Χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου σε μια έρευνα για τη μετανάστευση των William Isaak Thomas και Florian Znaniecki που είχε τίτλο *The Polish Peasant in Europe and America* (1918-1920/1958). Ήδη από τότε η επεξεργασία του εμπειρικού υλικού επικεντρωνόταν στη μελέτη ατομικών περιπτώσεων. Η ογκώδης αυτή εργασία περιλάμβανε κυρίως την ανάλυση τεκμηρίων σχετικά με τη διαδικασία της μετανάστευσης, καθώς και μία μόνο βιογραφία ενός Πολωνού μετανάστη που του ζήτησαν οι ερευνητές να τη γράψει. Η σημαντική επίδραση που άσκησε το εν λόγω έργο στην ερμηνευτική κοινωνιολογία και στη βιογραφική έρευνα, οφειλόταν όχι τόσο στην ανάλυση της συγκεκριμένης βιογραφίας αλλά μάλλον στα γενικά μεθοδολογικά σχόλια των δύο συγγραφέων. Ένα από τα πιο σημαντικά είχε να κάνει με την αξίωση ότι «η κοινωνική επιστήμη δεν μπορεί να παραμείνει στην επιφάνεια του κοινωνικού γίγνεσθαι, όπως επιθυμούν ορισμένες Σχολές, αλλά πρέπει να φτάσει στις πραγματικές ανθρώπινες εμπειρίες και στάσεις, που συνιστούν την πλήρη, ζωντανή και ενεργή κοινωνική πραγματικότητα κάτω από την τυπική οργάνωση των κοινωνικών θεσμών» (1958: II· 1834).

Η βιογραφική έρευνα, εμπνευσμένη από αυτή την πρώτη μελέτη, άνησε στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου του Σικάγου στη διάρκεια της δεκαετίας του '20 με πρωτοβουλία των Ernest W. Burgess και Robert E. Park. Οι ερευνητές, οι οποίοι είχαν συνειδητοποιήσει την ανάγκη να αποκτήσουν γνωστική πρόσβαση στα πράγματα «υπό την οπτική του δρώντος υποκειμένου», αναγνώρισαν τα πλεονεκτήματα της βιογραφικής μελέτης περίπτωσης, προκειμένου να καταγράψουν τις υποκειμενικές οπτικές των μελών διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Τη δεκαετία του '70, η κοινωνιολογία άρχισε να επανεξετάζει ολοένα και περισσότερο τις εργασίες της Σχολής του Σικάγου και οδηγήθηκε σε μια πραγματική έκρηξη της ερμηνευτικής βιογραφικής έρευνας. Η πρώτη ανθολογία κειμένων σχετικών με τη βιογραφική έρευνα εκδόθηκε στη Γερμανία το 1978 από τον Martin Kohli. Το 1981 ακολούθησε μια διεθνής συλλογή κειμένων που επιμελήθηκε ο Γάλλος κοινωνιολόγος Daniel Bertaux.² Αυτή η ερευνητική κατεύθυνση επεκτείνεται μέχρι τις μέρες μας σε διάφορες επιστημονικές πειθαρχίες. Ενώ αρχικά οι γραπτές και οι εξιστορημένες βιογραφίες χρησιμοποιήθηκαν εργαλειακά σαν μια πηγή από την οποία μπορούσε ο ερευνητής να αντλήσει συγκεκριμένες πληροφορίες, σήμερα στην κοινωνιολογία οι βιογραφίες μελετώνται όλο και περισσότερο και εξετάζονται καθαυτές ως μια κοινωνική κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας (Kohli, 1986· Fischer και Kohli, 1987).

Εκτός από την κοινωνιολογία, η βιογραφική έρευνα καθιερώθηκε με ιδιαίτερη επιτυχία στην προφορική ιστορία (Bornat, 2004· Thomson, 1992· von Plato, 1998) και τις επιστήμες της Αγωγής (Alheit 1993, 1994· Krüger και Marotzki, 1999). Στην ψυχολογία (η οποία άρχισε επίσης να καθιερώνεται ως ακαδημαϊκή πειθαρχία στις δεκαετίες του '20 και του '30 με τις εργασίες των Charlotte και Karl Bühler και των συνεργατών τους στο Ινστιτούτο Ψυχολογίας του πανεπιστημίου της Βιέννης³) έχει αρχίσει επίσης να ανακαλύπτεται εκ νέου η βιογραφική προσέγγιση. Διεθνώς, οι εργασίες των Jerome Bruner (1990), George C. Rosenwald και Richard L. Ochberg (1992) και του Dan McAdams (1993), για να αναφέρουμε μόνο μερικές, έφεραν ξανά στο προσκήνιο την *κατανοητική*

(*verstehende*) ψυχολογία και κυρίως τη βιογραφική έρευνα που αξιοποιεί αφηγηματικές μεθόδους. Πρόσφατα η προσοχή επικεντρώθηκε στην έννοια της αφηγηματικής ταυτότητας και προτάθηκαν ιδιαίτερα επεξεργασμένες εκδοχές της έννοιας αυτής (Holstein και Gubrium, 2000). Όπως δείχνει καθαρά το άρθρο των Molly Andrews κ.ά. (2004), η συζήτηση αυτή εστιάζει κυρίως «στο δυναμικό που διαθέτει η αφήγηση ως προς το να λειτουργεί ως ακρογωνιαίος λίθος της διαμόρφωσης της ταυτότητας και της διατήρησής της μέσα στον χρόνο».

Η δική μου εμπλοκή στη βιογραφική έρευνα το 1980 προέκυψε από το ενδιαφέρον μου για τα κοινωνικά πρότυπα ερμηνείας, τα οποία εκ πρώτης όψεως δεν συνδεόταν με τις βιογραφικές προσεγγίσεις. Μελετούσα τα ερμηνευτικά πρότυπα μιας γενιάς, τα μέλη της οποίας καθόριζαν εκείνη την εποχή όλο και περισσότερο τον Λόγο των διαφορών ελίτ – συμπεριλαμβανομένων και των ακαδημαϊκών. Οι δικοί μου γονείς ανήκαν σε αυτή τη γενιά, τη επονομαζόμενη «γενιά της νεολαίας του Χίτλερ», γεννημένοι μεταξύ 1920 και 1930. Με ενδιέφερε ως ερώτημα το αν και κατά πόσο τα ερμηνευτικά πρότυπα, που είχαν εσωτερικευτεί υπό την επίδραση των ναζί, είχαν αλλάξει στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Καθώς η εργασία προχωρούσε, συνειδητοποίησα σχετικά σύντομα ότι δεν θα ήταν δυνατό να κατανοήσω τους τρόπους με τους οποίους τα μέλη αυτής της γενιάς αντιλαμβάνονταν και ερμήνευαν την κοινωνική πραγματικότητα καθώς και τις διαδικασίες των γνωστικών τους μετασχηματισμών αν δεν εξοικειωνόμουν με την ιστορία και τις εμπειρίες τους – και ειδικότερα με τις εμπειρίες τους υπό το καθεστώς των ναζί στη χιτλερική νεολαία, τις εμπειρίες τους κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και της κατάρρευσης του Τρίτου Ράιχ. Αν δεν γνώριζα το ιστορικό τους υπόβαθρο, πώς θα μπορούσα να εξηγήσω γιατί αυτή η γενιά ταυτίστηκε τόσο εμφανώς με την οικονομική ανάπτυξη της Δυτικής Γερμανίας, και γιατί ήταν ταυτόχρονα τόσο σκληρή με τον εαυτό της και τόσο ανελέητη με τις αδυναμίες της; Από την άλλη πλευρά, πολλά μπορούσαν να γίνουν κατανοητά αν κάποιος γνώριζε το βιογραφικό υπόβαθρο – τις παιδικές και εφηβικές τους εμπειρίες, τη συγκεκριμένη εμπειρία τους στην ορ-

γάνωση της νεολαίας και στο σχολείο. Γνώριζα σε ένα μικρό βαθμό αυτό το βιογραφικό υπόβαθρο από τις ιστορίες που μου έλεγαν οι γονείς μου. Υπ' αυτή την έννοια, θα πρέπει να τους ευχαριστήσω που μου κίνησαν το ενδιαφέρον για το παρελθόν των πληροφορητών μου.

Αποφάσισα λοιπόν σε εκείνο το σημείο να υιοθετήσω μια προσέγγιση των αφηγήσεων ζωής. Ειδικότερα, χρησιμοποίησα τη μέθοδο της αφηγηματικής συνέντευξης του Fritz Schütze (1976· 1983), που την εποχή εκείνη προκαλούσε έντονες συζητήσεις στο πεδίο της ποιοτικής έρευνας. Ακολουθώντας αυτή τη μέθοδο, ζητούσα από τους πληροφορητές μου να μου πουν τις βιογραφικές τους εμπειρίες κατά τη διάρκεια της παιδικής τους ηλικίας και στα χρόνια που ακολούθησαν την κατάρρευση του Τρίτου Ράιχ (Rosenthal, 1987· 1989· 1991). Σήμερα, πολλά χρόνια αργότερα, έχω αναθεωρήσει τη θεωρητική σκοπιά και τη μεθοδολογία της τότε ερευνητικής μου προσέγγισης και δεν χρησιμοποιώ πλέον μια τόσο επικεντρωμένη θεματικά μέθοδο. Αντ' αυτού – όπως και πολλοί άλλοι ερευνητές που υιοθετούν τη βιογραφική προσέγγιση στη Γερμανία– ζητώ από τους πληροφορητές μου να μου πουν όλη την ιστορία της ζωής τους (βλ. παρακάτω). Αυτή η προσέγγιση συνεπάγεται να τεθεί σε παρένθεση το ερευνητικό ερώτημα τόσο κατά τη διάρκεια της συλλογής των δεδομένων όσο και για μια μεγάλη περίοδο της διαδικασίας της ανάλυσης. Αυτό απαιτεί βέβαια σοβαρή προσπάθεια από την πλευρά του ερευνητή να παραμερίσει πολλά από αυτά που έμαθε κατά την παραδοσιακή του μεθοδολογική εκπαίδευση.

Ευθύς εξαρχής, για την ανακατασκευή των αφηγήσεων ζωής των μελών της χιτλερικής νεολαίας σχεδίασα μια πρόταση ανάλυσης, στην οποία κεντρική σημασία έχει η διάκριση ανάμεσα στην αφήγηση ζωής και την ιστορία ζωής (δηλαδή ανάμεσα στην αφηγημένη προσωπική ζωή, όπως εξιστορείται σε προφορικές συνομιλίες ή γραπτώς στον παροντικό χρόνο από τη μια, και στη βιωμένη ζωή από την άλλη). Αυτό σημαίνει ότι ξεχωρίζω την οπτική του βιογράφου στο παρελθόν από την οπτική του στο παρόν. Αυτή η αναλυτική διάκριση και η μεθοδολογική της υλοποίηση σε συγκεκριμένα αναλυτικά βήματα προέκυψε ως αποτέλεσμα της θεωρητικής επιρροής που άσκησε στον τρόπο

σκέψης μου το έργο του Wolfram Fischer (1982), το οποίο ανέδειξε πολύ καθαρά ότι η βιογραφική αφήγηση συγκροτείται υπό την παροντική οπτική. Ήταν βέβαια αποτέλεσμα και του πεδίου έρευνας που είχα επιλέξει. Οι αφηγήσεις, που αφορούν τον εθνικοσοσιαλισμό, χαρακτηρίζονται καταρχήν από αρνήσεις, επανερμηνείες και τη δημιουργία μύθων. Συνεπώς, κατά την ανάλυση απαιτείται ο ερευνητής να διακατέχεται από μια διαρκή μεθοδολογική αμφιβολία και να υπερβαίνει τους όρους της κοινωνικοποίησής του στη Δυτική Γερμανία. Για να αποφύγει να συμβάλει στην αναπαραγωγή των μύθων και των αρνήσεων, θα πρέπει να προσέξει τη διαφοροποίηση μεταξύ της αφηγηματικής αναφοράς και της παρελθούσας εμπειρίας. Στη διατριβή επί υψηλής εκπόνησα (Rosenthal, 1995), επιχειρήσα να συλλάβω τη διαλεκτική συσχέτιση της εμπειρίας, της μνήμης και της αφήγησης, βασισζόμενη στη θεώρηση της Gestalt και στη φαινομενολογία, και υποστήριξα πως αυτή η διάκριση θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε όλες τις προφορικές και γραπτές βιογραφίες.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ

Η μεθοδολογική απόφαση να ζητώ από τους πληροφορητές να μου αφηγηθούν ολόκληρη την ιστορία της ζωής τους, ανεξάρτητα από το συγκεκριμένο κάθε φορά ερευνητικό ερώτημα, βασίζεται σε θεμελιώδεις θεωρητικές παραδοχές. Όπου ασχολούμαστε με ερωτήματα της κοινωνικής επιστήμης ή της ιστορίας που σχετίζονται με κοινωνικά φαινόμενα, τα οποία συνδέονται με τις εμπειρίες των ανθρώπων και έχουν γι' αυτούς βιογραφική σημασία, οι εν λόγω παραδοχές μάς κατευθύνουν στο να ερμηνεύσουμε τη σημασία των φαινομένων αυτών στο συνολικό πλαίσιο της βιογραφίας. Οι παραδοχές αυτές είναι οι εξής:

1. Προκειμένου να κατανοήσουμε και να εξηγήσουμε⁴ κοινωνικά και ψυχολογικά φαινόμενα χρειάζεται να ανακατασκευάσουμε τη γένεσή τους – δηλαδή τη διαδικασία της δημιουργίας, της αναπαραγωγής και του μετασχηματισμού τους.

2. Προκειμένου να κατανοήσουμε και να εξηγήσουμε τις δράσεις των ανθρώπων είναι απαραίτητο να εξετάσουμε τόσο την υποκειμενική οπτική των δρώντων προσώπων όσο και τις *διαδρομές της δράσης*. Θέλουμε να μάθουμε τι βίωσαν, τι σημασία έδωσαν στις δράσεις τους εκείνη την εποχή, τι σημασία τους αποδίδουν σήμερα, και σε ποιο βιογραφικά συγκροτημένο πλαίσιο τοποθετούν τις εμπειρίες τους.

3. Προκειμένου να κατανοήσουμε και να εξηγήσουμε τις δηλώσεις ενός πληροφορητή/βιογράφου⁵ σχετικά με συγκεκριμένα θέματα και εμπειρίες στο παρελθόν του, είναι απαραίτητο να τις ερμηνεύσουμε ως τμήμα του *συνολικού πλαισίου της τωρινής ζωής του* και της παροντικής και μελλοντικής του οπτικής που προκύπτει από αυτό.

Συνεπώς στη βιογραφική έρευνα εξετάζουμε τις εμπειρίες που προηγούνται και έπονται του υπό συζήτηση φαινομένου και τη σειρά με την οποία συνέβησαν. Στόχος είναι να ανακατασκευαστούν τα κοινωνικά φαινόμενα σε σχέση με τη διαδικασία παραγωγής τους. Αυτό ισχύει τόσο για τις διαδικασίες δημιουργίας και αναπαραγωγής καθιερωμένων δομών όσο και για τις διαδικασίες μετασχηματισμού τους. Όταν ανακατασκευάζεται το παρελθόν (η ιστορία ζωής), που παρουσιάζεται στο παρόν μιας εξιστόρησης της ζωής (η αφήγηση ζωής), πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η παρουσίαση των παρελθόντων γεγονότων έχει προσδιοριστεί από το παρόν της αφήγησης. Το παρόν του βιογράφου καθορίζει την οπτική του για το παρελθόν και παράγει κατά περιόδους ένα συγκεκριμένο παρελθόν. Η παροντική οπτική διέπει την επιλογή των αναμνήσεων, τη χρονολογική και θεματική σύνδεση των αναμνήσεων και τον τύπο της αναπαράστασης των ανακαλούμενων στη μνήμη εμπειριών. Αυτό σημαίνει ότι κατά τη διαδρομή του βίου, που περιλαμβάνει τα δικά της βιογραφικά σημεία καμπής, –δηλαδή ερμηνευτικές στιγμές (Fischer, 1978) που οδηγούν σε μια επανερμηνεία του παρελθόντος και του παρόντος, καθώς και του μέλλοντος–, νέα ανακληθέντα στη μνήμη παρελθόντα αναδύονται σε κάθε φάση. Αυτή η συγκρότηση του παρελθόντος μέσα από το παρόν δεν θα πρέπει ωστόσο να κατανοηθεί σαν μια κατασκευή ξέχωρη από το

αντίστοιχο βιωμένο παρελθόν. Αντιθέτως, οι αφηγήσεις που βασίζονται στην ανάμνηση βιωμένων γεγονότων προσδιορίζονται και από τις εμπειρίες του παρελθόντος (Rosenthal, 1995). Συνεπώς, οι αφηγήσεις των βιωμένων γεγονότων παραπέμπουν ταυτόχρονα τόσο στην τωρινή ζωή όσο και στην εμπειρία του παρελθόντος. Όπως ακριβώς το παρελθόν συγκροτείται μέσα από το παρόν και το προσδοκώμενο μέλλον, έτσι και το παρόν απορρέει από το παρελθόν και το μέλλον. Με αυτόν τον τρόπο οι βιογραφικές αφηγήσεις παρέχουν πληροφορίες για το παρόν του αφηγητή καθώς επίσης για το παρελθόν του αλλά και τις προοπτικές του για το μέλλον.

Οι θεωρητικές παραδοχές που αναπτύχθηκαν παραπάνω εγείρουν συγκεκριμένες αξιώσεις ως προς τη συλλογή δεδομένων και τις μεθόδους ανάλυσής τους:

1. την αξίωση να είναι τέτοιες ώστε να επιτρέπουν τη γνωστική πρόσβαση στη γένεση της ιστορίας ζωής και στη διαδοχικότητα που χαρακτηρίζει τη μορφή της,

2. να ευνοούν την προσέγγιση των διαδρομών της δράσης και των εμπειριών, και όχι μόνο των παροντικών ερμηνειών των συμμετεχόντων στην έρευνα· και

3. να επιτρέπουν την ανακατασκευή των παροντικών οπτικών –και την εξέταση της διαφοράς ανάμεσα σε αυτές τις παροντικές οπτικές– και των οπτικών που υιοθετήθηκαν κατά το παρελθόν.

Ακολούθως, θα παρουσιάσω το εργαλείο της βιογραφικής-αφηγηματικής συνέντευξης και στη συνέχεια θα συζητήσω τη μέθοδο της ανακατασκευής βιογραφικής περίπτωσης, χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα μια συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης.

Η ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΗ-ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Η μέθοδος της βιογραφικής-αφηγηματικής συνέντευξης ανταποκρίνεται ιδιαίτερα καλά στις παραπάνω αξιώσεις. Ο Fritz Schütze (1976·

1983) εισήγαγε τη μέθοδο αυτή κατά τη δεκαετία του '70. Στο μεταξύ καθιερώθηκε ως μέθοδος συνέντευξης και σε πεδία που εκτείνονται πέραν της κοινωνιολογικής βιογραφικής έρευνας: εξελίχθηκε δε περαιτέρω σε ό,τι αφορά τη βελτίωση των τεχνικών που τίθενται οι ερωτήσεις (Rosenthal, 1995: 186-207).

Στις μέρες μας οι περισσότεροι απ' όσους υιοθετούν αυτόν τον τύπο έρευνας, λαμβάνουν πρωτίστως υπόψη τους (ανεξάρτητα από τα ερωτήματα που θέτουν) το σύνολο της αφήγησης ζωής τόσο ως προς τους όρους της γένεσής της όσο και ως προς το πώς συγκροτείται στο παρόν. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, όταν κάποιος πραγματοποιεί συνεντεύξεις και ανακατασκευάζει αφηγήσεις ζωής, δεν περιορίζεται στην εξέταση μεμονωμένων τμημάτων ή φάσεων της βιογραφίας. Η εξέταση των μεμονωμένων περιοχών ή φάσεων του βίου στο πλαίσιο του συνόλου της βιογραφίας μπορεί να λάβει χώρα μόνο αφού μελετηθεί πρώτα η δομή ή η μορφή του συνόλου της αφήγησης ζωής.

Τα στάδια μιας αφηγηματικής συνέντευξης είναι:

Η φάση της κύριας αφήγησης

Συνεντευκτής: θέτει την αρχική αφηγηματική ερώτηση

Αφηγητής: προβαίνει στην κύρια αφήγηση, οικοδομώντας ο ίδιος τη βιογραφική του αυτοπαρουσίαση

Συνεντευκτής: περιορίζεται σε ενεργητική ακρόαση και κρατά σημειώσεις

Η φάση των επερωτήσεων

(α) ενδογενείς ερωτήσεις που εγείρουν αφηγήσεις

(β) εξωγενείς ερωτήσεις που εγείρουν αφηγήσεις

Η ΑΡΧΙΚΗ ΕΡΩΤΗΣΗ

Όπως δήλωσα παραπάνω, ξεκίνησα τη βιογραφική μου έρευνα πραγματοποιώντας θεματικά επικεντρωμένες αφηγηματικές συνεντεύξεις.

Στην πραγματικότητα διενέργησα την πρώτη μου αφηγηματική συνέντευξη, χρησιμοποιώντας μια εντελώς κλειστή αρχική ερώτηση:

Μπορείτε ίσως να θυμηθείτε πότε σας πέρασε για πρώτη φορά από το μυαλό το ενδεχόμενο να χάσει η Γερμανία τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο; Παρακαλώ, μιλήστε μου για εκείνη την περίοδο και τις προσωπικές σας εμπειρίες στον πόλεμο, για το τέλος του πολέμου και τα χρόνια που ακολούθησαν, μέχρι τη στιγμή που αισθανθήκατε ότι η ζωή σας «είχε γίνει ξανά κανονική».

Η απάντηση ήταν: «Ναι, εντάξει, αλλά θα πρέπει να ξεκινήσω από πολύ νωρίτερα» και η πληροφορήτρια, που είχε υπάρξει αρχηγός της οργάνωσης της ναζιστικής νεολαίας, άρχισε να διηγείται την καριέρα της στη χιτλερική νεολαία. Μου ανέφερε πόσο πολύ είχε ταυτιστεί με τον εθνικοσοσιαλισμό και τα καθήκοντά της και με πόση ένταση είχε απορρίψει όλες τις αντιφάσεις ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη. Σε αυτή τη βιογραφική της αυτοπαρουσίαση προσπάθησε να εξηγήσει σ' εμένα, αλλά και στον εαυτό της, για ποιο λόγο ήταν απόλυτα πεπεισμένη για την τελική νίκη (*Endsieg*) ακόμη και όταν κατέρρεε το Τρίτο Ράιχ. Τούτη η συνέντευξη αποτέλεσε για μένα ένα σημαντικό μάθημα. Στις συνεντεύξεις που ακολούθησαν άλλαξα την αρχική μου ερώτηση και ζητούσα από τους πληροφορητές μου να μιλήσουν για τις εμπειρίες τους στη χιτλερική νεολαία και μετά για τα τελευταία χρόνια του πολέμου κ.λπ.

Παρ' όλα αυτά είχα ακόμη την πεποίθηση ότι οι πληροφορητές μου χρειάζονταν έναν θεματικό προσανατολισμό. Στη διδακτορική μου διατριβή υποστήριξα –σε αντίθεση με τον Fritz Schütze– ότι ρωτώντας τους πληροφορητές να μας πουν την ιστορία της ζωής τους, τους ζητάμε πάρα πολλά, αφού δεν μπορούν να γνωρίζουν ούτε τι πρέπει να πουν ούτε τι θα πρέπει να παραλείψουν. Συνάντησα τον Fritz Schütze για πρώτη φορά μετά τη δημοσίευση της εν λόγω εργασίας (Rosenthal, 1987). Είχε διαβάσει την κριτική που ασκούσα στη δική του ανοιχτή μέθοδο και μου είπε: «Γιατί απλώς δεν τη δοκιμάζεις με μια εντελώς ανοιχτή ερώτηση;». Ο Schütze δεν ήθελε να αντικρούσει τις αντιρρήσεις μου. Αντιθέτως, ακολουθώντας τη λογική τής «εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας»⁶ (Grounded Theory), ήθελε να με

παρακινήσει να αποκτήσω γνώση μέσα από τη δική μου πρακτική εμπειρία. Όταν το έπραξα, ανακάλυψα ότι καμιά από τις αντιρρήσεις που σχεδίασα στο γραφείο μου δεν επιβεβαιώθηκε κατά την εμπειρική εφαρμογή. Αντιθέτως, μάλιστα, διαπίστωσα πως ένα ανοικτό αίτημα προς τον πληροφορητή να αφηγηθεί την ιστορία της ζωής του διευκολύνει τον ίδιο να μιλήσει χωρίς άλλους υπολογισμούς και σχεδιασμούς. Άρα αυτή η μέθοδος ανοίγει νέα πεδία και διασυνδέσεις για τα ερευνητικά μας ερωτήματα, τέτοιες που πριν δεν είχαμε υποπτευτεί. Το ότι απέτυχα στην εργασία μου σχετικά με τη χιτλερική νεολαία να δώσω επαρκή προσοχή στις πολιτικές στάσεις των γονέων και στις δραστηριότητές τους στο ναζιστικό κόμμα, οφειλόταν στα δικά μου «τυφλά» σημεία. Σε μια μεταγενέστερη εμπειρική έρευνα που αφορούσε βετεράνους του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου –δηλαδή τη γενιά των πατεράδων των μελών της χιτλερικής νεολαίας– μπόρεσα να καταλάβω πολύ καλά τη βιογραφική σημασία που έχει το υπόβαθρο της οικογενειακής ιστορίας (Rosenthal, 1991). Αυτό με έκανε να ενδιαφερθώ για τις μελέτες που εξετάζουν τις διαφορετικές γενιές εντός των οικογενειών και γενικότερα για την ενσωμάτωση της ιστορίας ζωής στην ιστορία της οικογένειας (Rosenthal, 1998· 2002).

Η εναρκτήρια ερώτηση με την οποία δουλεύω τώρα αποφεύγει κάθε θεματικό περιορισμό. Στην αρχή κάθε ατομικής συνέντευξης ζητάμε⁷ τα ακόλουθα από τον βιογραφούμενο:

Σε παρακαλώ/παρακαλούμε, πες μου/μας την ιστορία της οικογένειάς σου και την προσωπική σου ιστορία. Με/μας ενδιαφέρει όλη η ζωή σου. Όλα όσα σου έχουν συμβεί. Έχεις στη διάθεσή σου όσο χρόνο επιθυμείς. Δεν θα σου κάνω/κάνουμε ερωτήσεις προς το παρόν. Θα κρατήσω/κρατήσουμε μερικές σημειώσεις σχετικά με αυτά που θα ήθελα/θέλαμε να σε ρωτήσω/ρωτήσουμε αργότερα· και αν δεν έχουμε αρκετό χρόνο σήμερα, ίσως σε μια δεύτερη συνέντευξη.

Εντούτοις σε κάποιες περιπτώσεις συνιστώ να δουλεύει κανείς με μια πιο δομημένη μορφή. Αυτό ενδείκνυται σε καταστάσεις, όπου η εναρκτήρια ερώτηση έχει να κάνει με κάποιο ιδιαίτερο ερευνητικό πλαίσιο που δεν συνδέεται με την ιστορία ενός συγκεκριμένου ανθρώπου. Σε

μια ποιοτική έρευνα, για παράδειγμα, που διενεργείται σε ένα ίδρυμα και πραγματοποιούνται συνεντεύξεις με τους τροφίμους, η αρχική ερώτηση θα μπορούσε να είναι:

Ενδιαφερόμαστε για την προσωπική σας εμπειρία σε αυτό το ίδρυμα. Ίσως θα μπορούσατε να ξεκινήσετε περιγράφοντάς μας την εμπειρία σας όταν ήρθατε στο ίδρυμα και να μας πείτε τι ζήσατε από τότε μέχρι σήμερα. Έχετε στη διάθεσή σας όσο χρόνο επιθυμείτε... (για τη συνέχεια, βλ. παραπάνω).

Μια ενδιάμεση μορφή, που τοποθετείται ανάμεσα στις προαναφερθείσες εκδοχές εναρκτήριας ερώτησης και ως ένα βαθμό αποτελεί συμβιβασμό ανάμεσα στις πολύ ανοικτές και τις μάλλον κλειστές προσεγγίσεις, συνδυάζει την ιστορία ζωής με μια θεματική εστίαση. Έχει δε ως εξής:

Ενδιαφερόμαστε για τις ιστορίες ζωής ανθρώπων που πάσχουν από μια χρόνια ασθένεια (ή: ανθρώπων που έζησαν την εμπειρία της *περεστρόικα* στη Ρωσία), για τη δική σας προσωπική εμπειρία. Σας παρακαλώ, πείτε μου την ιστορία της ζωής σας, μιλήστε μου όχι μόνο για την ασθένειά σας (ή: όχι μόνο για τα χρόνια της *περεστρόικα*) αλλά για όλη σας τη ζωή. Όλα όσα σας έχουν συμβεί... (για τη συνέχεια, βλ. παραπάνω).

Αυτή η μορφή εναρκτήριας ερώτησης ενδείκνυται κυρίως σε ερευνητικά πλαίσια (π.χ. στις συνεντεύξεις μου με επιζήσαντες του ολοκαυτώματος), όπου πρέπει να δηλωθεί το ειδικό ερευνητικό μας ενδιαφέρον και δεν αρκεί να αναφέρουμε τη γενική ερευνητική μας ενασχόληση με τις ιστορίες ζωής. Μια τέτοια εκδοχή μας επιτρέπει, δηλώνοντας το θέμα μας, να εξασφαλίσουμε ότι οι αφηγητές θα μιλήσουν γι' αυτό, αφήνοντάς τους ταυτόχρονα αρκετό χώρο για να το συσχετίσουν με άλλες βιογραφικές πτυχές. Η αφήγηση, που θα ακολουθήσει, μπορεί να δείξει καθαρά ποιο ρόλο παίζει η αρρώστια (ή η εμπειρία της πολιτικής στην καθημερινότητα) στη ζωή των βιογραφουμένων, πώς τη συνδέουν με άλλες πτυχές της βιογραφίας τους και πού επιχειρούν να τοποθετήσουν, για παράδειγμα, το ξεκίνημα της αρρώστιας εντός της ιστορίας της ζωής τους. Παρ' όλα αυτά, υπάρ-

χουν λόγοι για να επιλέξουμε την πιο ανοιχτή μορφή ακόμη και εδώ, αν βέβαια είναι δυνατόν. Οι αφηγήσεις ζωής των χρονίως πασχόντων, που δεν ερωτώνται από την αρχή για την ασθένειά τους και αποτυγχάνουν να αναφέρουν την αρρώστια στη βιογραφική αυτοπαρουσίαση που οικοδομούν οι ίδιοι, παρουσιάζουν ένα ιδιαίτερο θεωρητικό ενδιαφέρον. Αυτό, για παράδειγμα, μπορεί να αποτελεί έκφραση της δυσκολίας τους να ενσωματώσουν την αρρώστια στη βιογραφία τους.

Η ΚΥΡΙΑ ΑΦΗΓΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΓΓΕΙΡΟΥΝ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ

Η αξίωσή μας από τον πληροφορητή να ακούσουμε την ιστορία της ζωής του ακολουθείται κατά κανόνα από μια μακρά βιογραφική αφήγηση (δηλαδή από μια βιογραφική αυτοπαρουσίαση) που συχνά διαρκεί ώρες. Η αποκαλούμενη κύρια αφήγηση δεν πρέπει να διακόπτεται σε καμιά στιγμή από ερωτήσεις του συνεντευκτή, αλλά να υποστηρίζεται με παραγωγιστικές ενδείξεις ενδιαφέροντος και προσοχής. Αν η αφήγηση διακοπεί, θα πρέπει ο συνεντευκτής να ενθαρρύνει τον πληροφορητή να συνεχίσει, λέγοντάς του για παράδειγμα «Και τι έγινε μετά;» ή με την οπτική επαφή ή με άλλες ενδείξεις ενδιαφέροντος. Κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης, ο συνεντευκτής πρέπει να ακούει προσεκτικά, κρατώντας σημειώσεις για τα θέματα στα οποία γίνεται αναφορά και επισημαίνοντας τα σημεία εκείνα που δεν είναι εύλογα ή δεν αναπτύσσονται με αρκετές λεπτομέρειες. Αυτές οι σημειώσεις θα χρησιμοποιηθούν κατά τη δεύτερη περίοδο της συνέντευξης, τη φάση των επερωτήσεων.

Ερωτήσεις που εγείρουν αφηγήσεις τίθενται κατά τη δεύτερη φάση της συνέντευξης. Τέτοιες ερωτήσεις δεν αποσκοπούν στη διατύπωση απόψεων ή αιτιολογήσεων («Για ποιο λόγο...;», «Γιατί το έκανες αυτό;», «Γιατί ήθελες να...;»): αντιθέτως, αποσκοπούν στο να ενθαρρυνθούν οι άνθρωποι να μιλήσουν για περιόδους της ζωής τους ή για συγκεκριμένες καταστάσεις.

Ερωτήσεις, που εγείρουν αφηγήσεις, τίθενται με τους ακόλουθους τρόπους:

1. Με αναφορά σε μια περίοδο της ζωής του πληροφορητή.

«Μπορείς να μου πεις περισσότερα για την εποχή που ήσουν... (παιδί, στο σχολείο, έγκυος κ.λπ.);»

Ή, επικεντρώνοντας στη διαδικασία:

«Μπορείς να μου πεις περισσότερα για τα χρόνια σου στον στρατό, ξεκινώντας ίσως από τις πρώτες μέρες της κατάταξής σου μέχρι το τέλος της εκπαίδευσης;»

2. Με αναφορά σε ένα μεμονωμένο θέμα στη ζωή του πληροφορητή, δίνοντας έναν χρονικό ορίζοντα.

«Θα μπορούσες να μου πεις περισσότερα για τους γονείς σου; Ξεκινώντας από τις πρώτες σου μνήμες μέχρι σήμερα.»

3. Με αναφορά σε μια ιδιαίτερη κατάσταση που έχει ήδη αναφερθεί στη συνέντευξη.

«Αναφέρατε προηγουμένως τη Χ κατάσταση, θα μπορούσατε ίσως να μου πείτε/αφηγηθείτε με περισσότερες λεπτομέρειες τι ακριβώς συνέβη;»

4. Με την πρόκληση μιας αφήγησης για να διευκρινιστεί ένα επιχείρημα που έχει ήδη αναφερθεί.

«Μπορείτε να ανακαλέσετε στη μνήμη σας μια κατάσταση στην οποία φαίνεται ότι ο πατέρας σας φέρθηκε με αυταρχικό τρόπο, όπως αναφέρατε πριν;»

5. Με αναφορά σε ένα γεγονός/περίοδο που δεν βιώθηκε προσωπικά από τον ίδιο ή σε μια γνώση που του έχει μεταβιβαστεί.

«Μπορείτε να θυμηθείτε μια περίπτωση στην οποία κάποιος σας μίλησε γι' αυτό το συμβάν (για το πώς πέθανε ο πατέρας σας);»

Αρχικά περιοριζόμαστε σε *ενδογενείς αφηγηματικές ερωτήσεις*, σε ερωτήσεις δηλαδή που αφορούν αυτά που έχουν ήδη συζητηθεί. Αυτό ισχύει μέχρι την επόμενη φάση της συνέντευξης, κατά την οποία ακολουθώντας τα δικά μας επιστημονικά κριτήρια θα θέσουμε *εξωγενείς αφηγηματικές ερωτήσεις* για τα θέματα που μας ενδιαφέρουν και τα οποία δεν έχουν ακόμη θιγεί. Οι ενδογενείς ερωτήσεις που διατυπώνουμε βασίζονται στις σημειώσεις που κρατήθηκαν κατά τη διάρκεια της κύριας αφήγησης: συνεπώς, δεν εισάγουν ζητήματα στα οποία δεν έχει ήδη αναφέρει ο αφηγητής. Κρατάμε τις εξωγενείς αφηγημα-

τικές ερωτήσεις για την τελευταία φάση της συνέντευξης, διότι είναι σημαντικό να μην επιβάλλει ο συνεντευκτής το δικό του σύστημα αναφορών στον αφηγητή. Κάτι τέτοιο μας διευκολύνει, κατά τη διαδικασία της ερμηνευτικής ανακατασκευής της συνέντευξης, να απαντήσουμε σε ερωτήσεις, όπως γιατί ορισμένες θεματικές περιοχές ή βιογραφικές περίοδοι δεν αναφέρθηκαν από τον ίδιο τον βιογραφούμενο. Μήπως υπέθεσε πως δεν θα ενδιέφεραν τον συνεντευκτή; δεν ταίριαζαν με την εικόνα που αυτός ήθελε να παρουσιάσει; ή μήπως θεώρησε πως η ενασχόληση με το συγκεκριμένο ζήτημα θα ήταν πολύ στενάχωρη ή οδυνηρή; Τα ερωτήματα αυτά μπορούν να διασαφηνιστούν μόνο μέσα από την ανάλυση θεματικού πεδίου (βλ. παρακάτω).

Καθώς οι πληροφορητές ενθαρρύνονται αρχικά να εκθέσουν επί μακρόν τις δικές τους εμπειρίες, μπορούν να οικοδομήσουν την αφήγησή τους σύμφωνα με τα κριτήρια που θεωρούν οι ίδιοι σημαντικά και που υποστηρίζονται από τη διαδικασία ανάκλησης στη μνήμη. Μέσω της νόησης, των συναισθημάτων ή των θεμάτων που αναπτύσσονται, εμείς οι ακροατές αισθανόμαστε τους αφηγητές εγγύτερα σε αυτά για τα οποία μας μιλούν· είναι εγκιβωτισμένοι στις αφηγήσεις των βιογραφικών τους εμπειριών. Σε αντίθεση με την παράθεση επιχειρημάτων και τις περιγραφές, οι βιωμένες εμπειρίες έχουν επιπλέον το προτέρημα να βρίσκονται εγγύτερα σε αυτό που συνέβη συγκεκριμένα και σε αυτό που βιώθηκε στις εξιστορούμενες καταστάσεις. Εκτός από την αναπαράσταση περασμένων καταστάσεων, η αφήγηση μιας ιστορίας είναι ο *μόνος τρόπος για να έρθει κανείς κοντά σε* μια ολοκληρωμένη αναπαραγωγή του τι συνέβη τότε ή στη μορφή της παρελθούσας εμπειρίας. Απεναντίας, είναι μάλλον οι επιχειρηματολογίες εκείνοι οι λόγοι που αντιστοιχούν στην οπτική του παρόντος και στη σκοπιά του κοινωνικά επιθυμητού. Δηλαδή, όταν μιλάμε για τις εμπειρίες μας, αλληλεπιδρούμε περισσότερο με τις μνήμες μας παρά με τους ακροατές, ενώ όταν προσπαθούμε να εξηγήσουμε τι βιώσαμε προσανατολιζόμαστε προς τους συνομιλητές μας. Αν καταφέρουμε να ενθαρρύνουμε τους βιογραφούμενους να αφηγηθούν, χωρίς να θέτουμε πρόσθετες ερωτήσεις, και αν αρχίσουν να ανακαλούν τις ανα-

μνήσεις τους ευκολότερα και να μιλούν γι' αυτές, τότε θα δούμε τις αφηγήσεις να γίνονται όλο και πιο λεπτομερείς, την επιρροή των ακροατών να χαλαρώνει και τις αυθόρμητες αναμνήσεις να γίνονται ισχυρότερες. Ενώ στην αρχή οι βιογραφούμενοι σκέφτονται πώς να παρουσιάσουν την ιστορία ζωής τους, για ποιες περιοχές της ζωής τους θα πρέπει να μιλήσουν, αυτή η προσπάθεια υποχωρεί καθώς η αφήγηση αρχίζει να κυλά. Οι αφηγητές όλο και περισσότερο αφήνονται στον ρου των αναμνήσεων· εντυπώσεις, εικόνες, αισθήματα και συναισθήματα, καθώς και συστατικά της ανακληθείσας κατάστασης αναδύονται, από τα οποία κάποια δεν ταιριάζουν στην παρούσα τους κατάσταση και τα οποία δεν τα έχουν σκεφτεί εδώ και πολύ καιρό. Συνεπώς, η εγγύτητα των αφηγήσεων με το παρελθόν αυξάνεται κατά τη διάρκεια της εξιστόρησης, και αποκαλύπτονται οπτικές εντελώς διαφορετικές από την παροντική σκοπιά, που ξεκαθαρίζουν περισσότερο στα τμήματα της επιχειρηματολογίας καθώς και στα εξιστορούμενα ανέκδοτα.

ΟΙ ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Οι αρχές της ανακατασκευής και της διαδοχικότητας

Εδώ και αρκετά χρόνια έχω αναπτύξει τη μέθοδο της ανακατασκευής βιογραφικής περίπτωσης, συνδυάζοντας αρκετές διαφορετικές μεθόδους (Rosenthal, 1993· 1995· Rosenthal και Fischer-Rosenthal, 2000). Τόσο εγώ όσο και πολλοί από τους συνεργάτες μου⁸ επιχειρούμε έναν συνδυασμό της αντικειμενικής ερμηνευτικής του Ulrich Oevermann κ.ά. (1979· 1987⁹), με τη μέθοδο κειμενικής ανάλυσης του Fritz Schütze (1983) και την ανάλυση θεματικού πεδίου του Wolfgang Fischer (1982).¹⁰ Οι ανακατασκευές βιογραφικών περιπτώσεων χαρακτηρίζονται, όπως έχω ήδη επισημάνει, από την ιδιαίτερη προσοχή που αποδίδεται στις δομικές διαφορές ανάμεσα σε ό,τι έχει βιωθεί και σε ό,τι εξιστορείται.

Η ανακατασκευή βιογραφικής περίπτωσης συμμερίζεται με άλλες ερμηνευτικές μεθόδους τις αρχές της ανακατασκευής και της διαδοχικότητας. Η αρχή της «ανακατασκευής» πρεσβεύει πως το κείμενο δεν προσεγγίζεται αναλυτικά μέσα από προκαθορισμένες κατηγορίες, όπως γίνεται στην ανάλυση περιεχομένου. Το νόημα των επιμέρους αποσπασμάτων ερμηνεύεται μέσα στο συνολικό πλαίσιο της συνέντευξης. Η αρχή της «διαδοχικότητας» αντιστοίχως πρεσβεύει ότι το κείμενο ή μικρές ενότητες του κειμένου ερμηνεύονται με βάση τη διαδοχικότητα που χαρακτηρίζει τη μορφή τους, σύμφωνα δηλαδή με την ακολουθία των σταδίων της δημιουργίας τους. Η ανάλυση ανακατασκευάζει την προοδευτική δημιουργία μιας διάδρασης ή την παραγωγή ενός προφορικού ή γραπτού κειμένου, δουλεύοντας βήμα προς βήμα σε μικρές αναλυτικές μονάδες. Σε αυτή τη μέθοδο η ανάπτυξη και ο έλεγχος των υποθέσεων βασίζεται στη διαδικασία της απαγωγής (abduction) που εισηγήθηκε ο Charles Sander Peirce (Peirce, 1933/1980). Σύμφωνα με αυτήν και σε αντίθεση με την παραγωγή (deduction) και την επαγωγή (induction), το πώς παράγεται η υπόθεση είναι το ίδιο σημαντικό με το πώς ελέγχεται. «Η θεωρία της απαγωγής του Peirce ασχολείται με τον συλλογισμό που ξεκινάει από τα δεδομένα και κινείται προς την υπόθεση» (Fann, 1970: 5). Σύμφωνα με τον Peirce, στο πρώτο στάδιο της έρευνας «υιοθετείται μια υπόθεση που να υποστηρίζεται από τα δεδομένα» (παράγραφος 6.469). Στο επόμενο στάδιο «εντοπίζουμε τις απαραίτητες και πιθανές πειραματικές της συνέπειες» (παράγραφος 7.203) και στο τρίτο στάδιο ελέγχουμε την υπόθεση, συγκρίνοντας τις προβλέψεις μας (ως προς τις συνέπειες) με τα πραγματικά αποτελέσματα. Τόσο οι επιστημονικές θεωρίες όσο και οι θεωρίες της καθημερινότητας έχουν μια ευρετική αξία στην ανάπτυξη των υποθέσεων. Σε αντίθεση με την παραγωγή (deduction), δεν πρόκειται συνεπώς για την υιοθέτηση και τον έλεγχο μιας συγκεκριμένης θεωρίας. Αντί γι' αυτό, μια σειρά από εννοιολογικά σχήματα λαμβάνονται ως πιθανές εξηγήσεις ενός εμπειρικού φαινομένου – με άλλα λόγια, συμβάλλουν στη διαμόρφωση διαφόρων πιθανών υποθέσεων. «Η ενέργεια της διατύπωσης μιας υπόθεσης από μόνη της, εκείνη τη

στιγμή, μπορεί να φαντάζει σαν μια έκλαμψη ή μια έμπνευση, μετά όμως πρέπει να υπαχθεί σε κριτική» (Fann, 1970: 49). Με άλλα λόγια, η απαγωγή (abduction) σε υποχρεώνει να δικαιολογήσεις τις προτάσεις σου και να τις αποδείξεις στη συγκεκριμένη ατομική περίπτωση.

Όπως η παραγωγή και η επαγωγή, η μέθοδος της απαγωγής περιλαμβάνει τρία στάδια: όμως η σειρά των σταδίων είναι διαφορετική. Ενώ η παραγωγή ξεκινάει με μια θεωρία και η επαγωγή με μια υπόθεση, η απαγωγή ξεκινάει εξετάζοντας ένα εμπειρικό φαινόμενο. Σε ό,τι αφορά τη διαδοχική ανάλυση, η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει τα ακόλουθα βήματα:

1. *Από ένα εμπειρικό φαινόμενο προς όλες τις πιθανές υποθέσεις.* Ξεκινώντας από ένα εμπειρικό φαινόμενο, όπως αναδεικνύεται σε ένα σύνολο εμπειρικών δεδομένων, συνάγεται ένας γενικός κανόνας που πληροί «την προϋπόθεση μιας γενικής αρχής που εξηγεί τα γεγονότα» (Fann, 1970: 10). Αυτό το βήμα είναι η πραγματική απαγωγική συναγωγή. Είναι σημαντικό να διατυπωθεί όχι μόνο μια υπόθεση, αλλά όλες οι υποθέσεις που είναι πιθανές κατά τη στιγμή της εξέτασης και που θα μπορούσαν να εξηγήσουν το φαινόμενο.

2. *Από την υπόθεση προς μια επακόλουθη υπόθεση ή σε ένα επακόλουθο φαινόμενο.* Από τις διατυπωμένες υποθέσεις συνάγονται τα πιθανά επακόλουθα φαινόμενα: δηλαδή από τον διατυπωμένο κανόνα συνάγονται άλλα φαινόμενα που τον επιβεβαιώνουν. Ή τοποθετώντας το διαφορετικά: κάθε υπόθεση συνοδεύεται από μια επακόλουθη υπόθεση ως προς το τι μπορεί να ακολουθεί στο κείμενο για να είναι η ανάγνωσή του εύλογη.

3. *Ο εμπειρικός έλεγχος.* Εδώ γίνεται ο εμπειρικός έλεγχος με την έννοια ενός επαγωγικού συμπεράσματος. Η συγκεκριμένη περίπτωση ερευνάται για ενδείξεις που ταιριάζουν με το συναγόμενο επακόλουθο φαινόμενο. Σε μια διαδοχική διαδικασία αυτό σημαίνει ότι οι επακόλουθες υποθέσεις αντιπαραβάλλονται τώρα με τις ενότητες του κειμένου ή με τα εμπειρικά δεδομένα που ακολουθούν. Μερικές από τις υποθέσεις φαίνονται πιο εύλογες, ενώ άλλες διαψεύδονται. Οι ερμηνείες, που δεν δύνανται να διαψευστούν κατά τη διαδικασία της δια-

δοχικής ανάλυσης (δηλαδή εκείνες που έχουν παραμείνει όταν ο έλεγχος των υποθέσεων έχει αποκλείσει τις αναγνώσεις που δεν φαίνονται πιθανές) θεωρούνται εντέλει ως οι πλέον πιθανές.

Στην ανακατασκευή βιογραφικής περίπτωσης, η διαδοχική ανάλυση αποτελεί μια διαδικασία κατά την οποία αναλύεται η χρονολογική δομή τόσο της *εξιστορημένης* όσο και της *βιωμένης* ιστορίας ζωής. Βασισμένοι στο δεδομένο κείμενο, προσπαθούμε να ανακατασκευάσουμε τη διαδοχική μορφή της αφήγησης ζωής, που παρουσιάζεται στη συνέντευξη, και σε ένα επόμενο βήμα αναλύουμε επίσης τη διαδοχική μορφή της βιωμένης ιστορίας ζωής. Εκτός από τη διαδοχική μορφή της αφήγησης και τα κειμενικά είδη που χρησιμοποιούν οι βιογραφούμενοι, για να παρουσιάσουν τα βιογραφικά δεδομένα που είναι για τους ίδιους σημαντικά, αυτή η προσέγγιση εξετάζει επίσης τη χρονολογική στρωμάτωση των ατομικών βιογραφικών εμπειριών εντός της βιωμένης ιστορίας ζωής. Κατά την ανακατασκευή της ιστορίας ζωής προσπαθούμε να αναλύσουμε τη γένεση της βιωμένης ιστορίας ζωής και κατά την ανάλυση της βιογραφικής αυτοπαρουσίασης προσπαθούμε να εξετάσουμε τη γένεση της αναπαράστασης στο παρόν, η οποία διαφέρει γενικώς ως προς τις θεματικές και χρονικές συνδέσεις από τη χρονολογική ακολουθία των εμπειριών.

Στην προσέγγιση που παρουσιάζουμε¹¹ εδώ, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να διερευνηθούν και τα δύο επίπεδα, δηλαδή της εξιστορημένης και της βιωμένης ιστορίας ζωής, σε ξεχωριστά αναλυτικά βήματα. Αυτό σημαίνει ότι στόχο της διαδικασίας ανακατασκευής αποτελεί τόσο η αποκάλυψη της βιογραφικής σημασίας της παρελθούσας εμπειρίας όσο και η ανίχνευση της σημασίας που έχει η αυτοπαρουσίαση στο παρόν.

Η διαδικασία

Η ανακατασκευή βιογραφικής περίπτωσης, η οποία εφαρμόζεται σε εκείνες τις συνεντεύξεις που επιλέγονται για μια ενδελεχή ανάλυση μετά από μια πρώτη σφαιρική επεξεργασία του συνόλου των συνε-

ντεύξεων κατά το πρότυπο της θεωρητικής δειγματοληψίας (Glaser και Strauss, 1967: 45-78· Gobo, 2004), προϋποθέτει την πλήρη μεταγραφή του ηχητικού αρχείου.

Τα βήματα της ανάλυσης είναι τα εξής:

1. Ανάλυση των βιογραφικών δεδομένων.
2. Κειμενική ανάλυση και ανάλυση θεματικού πεδίου (Δομή της αυτοπαρουσίασης· ανακατασκευή της αφήγησης ζωής – η εξιστορημένη ιστορία ζωής).
3. Ανακατασκευή της ιστορίας ζωής (Η βιωμένη ιστορία ζωής).
4. Μικροανάλυση των επιμέρους αποσπασμάτων του κειμένου.
5. Συγκριτική αντιπαραβολή της ιστορίας ζωής και της αφήγησης ζωής.
6. Διαμόρφωση τύπων και συγκριτική αντιπαραβολή διαφορετικών περιπτώσεων.

Στη συνέχεια θα περιγράψω συνοπτικά τα παραπάνω βήματα και θα σκιαγραφήσω την εφαρμογή της μεθόδου, χρησιμοποιώντας ένα εμπειρικό παράδειγμα.

Η διαδοχική ανάλυση των βιογραφικών δεδομένων

Αυτό το βήμα της αναλυτικής διαδικασίας¹² ξεκινά με ανάλυση των δεδομένων (όπως, για παράδειγμα, ημερομηνία γέννησης, αριθμός αδελφών, εκπαιδευτικά δεδομένα, ίδρυση οικογένειας, αλλαγές τόπου κατοικίας, περιστατικά ασθένειας κ.λπ.) στη χρονική ακολουθία των γεγονότων κατά τη διαδρομή του βίου, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ερμηνεία του ίδιου του βιογραφούμενου. Αυτά τα δεδομένα λαμβάνονται από το μεταγεγραμμένο κείμενο της συνέντευξης καθώς και από όλες τις άλλες διαθέσιμες πηγές (αρχαιακό υλικό, συνεντεύξεις με άλλα μέλη της οικογένειας, επίσημους φακέλους όπως ιατρικά αρχεία). Το κάθε βιογραφικό στοιχείο αρχικώς ερμηνεύεται ανεξάρτητα από τις γνώσεις που παρέχει η αφηγημένη ιστορία ζωής στους ερευνητές· ανεξάρτητα δηλαδή από την περαιτέρω εξέλιξη της βιογραφίας. Η ερμηνεία του ενός στοιχείου ακολουθείται από την ερμηνεία του επόμενου, που υποδεικνύει στους ερευνητές ποια διαδρομή ακολούθησε πράγματι ο βιογραφούμενος. Η ερμηνεία είναι αρχικώς ανεξάρ-

τητη από τις ερμηνείες του ίδιου του αφηγητή και τις σχετικές αναφορές που περιλαμβάνονται στη βιογραφική συνέντευξη.

Αυτή η απαγωγική διαδικασία, η οποία βασίζεται στην αρχή της διαδοχικότητας, όπως βέβαια και τα άλλα αναλυτικά βήματα, απαιτεί μεθοδολογική πειθαρχία, στον βαθμό που οφείλουμε πάντα να θέτουμε σε παρένθεση τις γνώσεις μας για τη συγκεκριμένη περίπτωση. Έχει ασκηθεί πολλές φορές κριτική, που απορρίπτει μια τέτοια στάση ως ανέφικτη. Εντούτοις η εμπειρία δείχνει ότι κάτι τέτοιο είναι όχι μόνο δυνατό, αλλά και ότι δεν μπορούμε κατά κανόνα να απομνημονεύσουμε ούτε την ακριβή ακολουθία των δεδομένων ούτε τη λεπτομερή δομή των αντίστοιχων αποσπασμάτων της συνέντευξης. Συχνά, τα βιογραφικά στοιχεία αποκτούν τη σημασία τους μόνο αφότου έχει προχωρήσει η ανάλυση. Συνεπώς, κατά την ερμηνεία των πρώτων δεδομένων δεν είναι προφανές ποια είναι ακριβώς η σημασία τους. Μια τέτοια αναλυτική προσέγγιση εφαρμόζεται βέβαια καλύτερα όταν η ερμηνεία γίνεται από ομάδα, όπου κάποιοι από τους αναλυτές δεν γνωρίζουν εκ των προτέρων τη συνέντευξη.

Ένα άλλο κριτικό ερώτημα που απευθύνεται συνήθως προς αυτή τη μέθοδο είναι: Γιατί θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας όλες τις πιθανές ερμηνείες ενός δεδομένου, αφού ο πληροφορητής έχει ήδη κάνει τις δικές του αναφορές σχετικά με το δεδομένο αυτό, αποκαλύπτοντας έτσι και τη σημασία του. Η απάντηση που μπορούμε να δώσουμε στην παραπάνω ένσταση είναι η εξής: αφενός, οι αυτοερμηνείες του πληροφορητή συγκροτούνται υπό την παροντική του οπτική· αφετέρου, ως κοινωνικοί επιστήμονες επιδιώκουμε πρωτίστως να ανασυγκροτήσουμε λανθάνουσες δομές σημασίας· με άλλα λόγια, εκείνες τις σημασίες στις οποίες ο ίδιος ο πληροφορητής δεν έχει πρόσβαση.¹³ Ως εκ τούτου αποτελεί μεγάλο πλεονέκτημα να αποφύγει να εστιάσει ο ερευνητής από την αρχή στις αυτοερμηνείες του πληροφορητή και στην ευλογοφάνειά τους, και αντ' αυτού να διερευνήσει πρώτα άλλες πιθανές ερμηνείες. Όταν αργότερα θα εξετάζουμε το κείμενο, έχοντας στο μυαλό μας όλο αυτό το φάσμα των πιθανών ερμηνειών, θα εί-

μαστε σε θέση να ανακαλύψουμε πολύ περισσότερες υπολανθάνουσες πιθανές ερμηνείες.

Η ανάλυση των βιογραφικών δεδομένων λειτουργεί επομένως ως προπαρασκευαστική φάση για το τρίτο βήμα της ανάλυσης (την ανακατασκευή της ιστορίας της ζωής), όπου αντιπαραβάλλουμε τις υποθέσεις μας σχετικά με τα επιμέρους βιογραφικά δεδομένα με τις δηλώσεις του ίδιου του βιογραφούμενου. Εντούτοις, προτού επιχειρήσουμε να αποκαλύψουμε τις οπτικές του παρελθόντος στις διάφορες φάσεις της ζωής, έχει σημασία να αποκρυπτογραφήσουμε την παροντική οπτική του συνεντευκτή, χρησιμοποιώντας την κειμενική ανάλυση και την ανάλυση θεματικού πεδίου. Αυτό βοηθά στο να υιοθετήσουμε μια οπτική, που είναι κριτική ως προς την πηγή, και να αποφύγουμε να ερμηνεύσουμε απλοϊκά μια ιδιαίτερη παρουσίαση, που εξυπηρετεί ανάγκες του παρόντος (ή γενικώς την παροντική οπτική), ως αναπαράσταση της εμπειρίας του παρελθόντος. Αν για παράδειγμα έχουμε διαπιστώσει στο τέλος της ανάλυσης ότι η αυτοπαρουσίαση της βιογραφούμενης στο θεματικό πεδίο «ζωή τη ζωή μου ανεξάρτητα και αυτόνομα από την οικογένειά μου» εξυπηρετεί (παρότι η ίδια πιθανόν δεν το συνειδητοποιεί) ώστε να αποφύγει να μιλήσει για τους οικογενειακούς δεσμούς και τη θλίψη που προκαλούν, ή εκφράζει πιθανόν μια κοινωνικά προσδοκώμενη αυτοπαρουσίαση, αυτό μας βοηθά να αναζητήσουμε άλλες ερμηνείες για το επίπεδο της βιωμένης ιστορίας ζωής.

Η ανάλυση των βιογραφικών δεδομένων πριν από την κειμενική ανάλυση και την ανάλυση θεματικού πεδίου, από την άλλη πλευρά, λειτουργεί σαν μια βάση αντιπαραβολής ενόψει της ανάλυσης της βιογραφικής αυτοπαρουσίασης. Έτσι μπορούμε να δούμε ποια βιογραφικά δεδομένα έχουν μεγεθυνθεί αφηγηματικά στην κύρια αφήγηση, ποια δεν έχουν αναφερθεί καθόλου και σε ποια χρονική σειρά παρουσιάζονται.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΤΗΣ ΓΚΑΛΙΝΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΗΣ

Προτού περάσω στο επόμενο βήμα ανάλυσης, θα ήθελα να δείξω έστω και επιγραμματικά τη διαδικασία ανάλυσης των βιογραφικών δεδομένων. Για τον σκοπό αυτό θα χρησιμοποιήσω μια συνέντευξη που έκανα στη Ρωσία το 1992 στην αγγλική γλώσσα.¹⁴ Ονόμασα την πληροφορογήτριά μου Γκαλίνα.

Το πρώτο στοιχείο με το οποίο αρχίζουμε την ανάλυση είναι η ημερομηνία γέννησης της Γκαλίνας. Εδώ παίρνουμε υπόψη μας όλες τις πληροφορίες που διαθέτουμε σχετικά με την κατάσταση της οικογένειας την εποχή που γεννήθηκε η Γκαλίνα. Για τη συγκεκριμένη περίπτωση ισχύουν τα εξής:

1. Η Γκαλίνα γεννήθηκε το 1968 σε ένα μικρό χωριό κοντά στο Κρασνογιάρσκ της Σιβηρίας. Ζούσε μαζί με τη γιαγιά της (μητέρα του πατέρα της) Όλγα και την προγιαγιά της Βέρα, τη μητέρα της Όλγας. Οι γονείς της Γκαλίνας, αφού τελείωσαν τις σπουδές στο πανεπιστήμιο, ζούσαν και εργάζονταν στο Κρασνογιάρσκ. Η οικογένεια του πατέρα της προέρχεται από την Ουκρανία. Στην Ουκρανία η Όλγα ήταν δασκάλα της ουκρανικής γλώσσας και λογοτεχνίας πριν και κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής. Ως προς τον πολιτικό της προσανατολισμό ήταν Ουκρανή εθνικίστρια. Το 1943, μετά την ανακατάληψη της Ουκρανίας από τον Κόκκινο Στρατό, η Όλγα φυλακίστηκε από τους Σοβιετικούς κατηγορούμενη για υποτιθέμενη συνεργασία με τους ναζί (σύμφωνα με το άρθρο 58).¹⁵ καταδικάστηκε σε φυλάκιση δέκα ετών και εξορία στη Σιβηρία. Ο γιος της Βασίλι, ο πατέρας της Γκαλίνας, ήταν περίπου πέντε ετών όταν συνελήφθη η Όλγα. Το 1956 η Όλγα αποκαταστάθηκε.¹⁶

Εξετάζοντας αυτά τα δεδομένα διατυπώνουμε όλες τις πιθανές υποθέσεις που μπορούν να προκύψουν και συνάγουμε από κάθε υπόθεση προβλέψεις σχετικά με την περαιτέρω εξέλιξη αυτού του οικογενειακού συστήματος και την προσωπική ιστορία ζωής της Γκαλίνας. Το

κύριο ερώτημα είναι: Τι επιπτώσεις θα μπορούσε να έχει αυτή η οικογενειακή ιστορία στην Γκαλίνα και την κατοπινή της ζωή; Θα πρέπει βέβαια να έχουμε κατά νου ότι το 1968 ένα παρελθόν όπως αυτό της Όλγας ήταν αντικείμενο ισχυρών ταμπού στον κοινωνικό Λόγο στη Σοβιετική Ένωση. Ανάλογα με το πόσο ανοικτά το πραγματευόταν η οικογένεια στον οικογενειακό διάλογο, θα είχε εντελώς διαφορετικές επιπτώσεις στη βιογραφία της εγγονής. Εδώ μπορώ να αποκαλύψω ότι κατά τη διάρκεια της παιδικής της ηλικίας δεν ειπώθηκε ρητώς τίποτε στην Γκαλίνα σχετικά με αυτό.

Δεν σκοπεύω βέβαια στο πλαίσιο αυτού του κειμένου να παρουσιάσω όλες τις υποθέσεις που συνήγαγα κατά την ανάλυση αυτής της περίπτωσης. Θα επικεντρωθώ σε δύο αναγνώσεις σχετικά με το ζήτημα της σχέσης της Γκαλίνας με τη γιαγιά της και με το παρελθόν της γιαγιάς της:

1.1. Επειδή η Γκαλίνα μεγάλωσε με τη γιαγιά και την προγιαγιά της θα έχει αναπτύξει πιθανόν με αυτές έναν ισχυρότερο δεσμό απ' ό,τι με τους γονείς της (η Όλγα πιθανόν να έχει αναλάβει τον ρόλο της μητέρας). Γι' αυτόν τον λόγο το παρελθόν της γιαγιάς, ακόμη και αν έχει μόνο υπονοηθεί χωρίς να της γνωστοποιηθεί ρητώς, θα πρέπει να είχε μεγάλη βιογραφική συνάφεια και αυξημένη σημασία στη ζωή της Γκαλίνας.

Βάσει αυτής της υπόθεσης μπορούμε να συναγάγουμε μια σειρά από επακόλουθες υποθέσεις σχετικά με το πώς θα μπορούσε η συνθήκη αυτή να επηρεάσει την πορεία της ζωής της Γκαλίνας.

1.1α. Εξαιτίας της ταύτισης με τη γιαγιά της θα ήθελε, αργότερα στη ζωή της, να καταπιαστεί με το παρελθόν της γιαγιάς της· ειδικότερα με τις φάσεις της οδύνης και λιγότερο με τη ζωή της πριν από τη σύλληψη και την εποχή της γερμανικής κατοχής.

1.1β. Στη μετέπειτα ζωή της η Γκαλίνα θα προσπαθήσει να αντιπαρατεθεί με αυτή την οικογενειακή ιστορία στις βιογραφικές της επι-

λογές, όπως για παράδειγμα στην επιλογή επαγγέλματος ή συντρόφου. Αυτή η υπόθεση βασίζεται σε εμπειρικά ευρήματα προηγούμενων ερευνών.¹⁷

Ως αντίθετη υπόθεση θα μπορούσε να διατυπωθεί η εξής:

1.2 Η Γκαλίνα έχει μεγαλώσει λαχταρώντας τη μητέρα της ή τους γονείς της και κάνοντας όνειρα για μια καλύτερη ζωή μαζί τους στην πόλη. Αναπτύσσει μια διαρκώς αυξανόμενη αποστροφή για τη ζωή στο χωριό με την Όλγα και τη Βέρα.

Από την υπόθεση αυτή μπορούν να συναχθούν ορισμένες επακόλουθες υποθέσεις. Για παράδειγμα:

1.2α Η Γκαλίνα επιχειρεί με όλα τα μέσα να προσελκύσει την προσοχή των γονιών της. Μια πιθανή εκδοχή θα ήταν να αρρωσταίνει συχνά και να συναντά σοβαρές δυσκολίες στο σχολείο.

1.2β Επειδή έχει αποστασιοποιηθεί από τη γιαγιά της, όταν ενηλικιώθηκε ήθελε να διερευνήσει τη ζωή της γιαγιάς της πριν από τη σύλληψή της και να απορρίψει το πρόσωπο αυτό βάσει της υποψίας για συνεργασία με τους Γερμανούς. Σε αυτό το πλαίσιο θα μπορούσε επίσης στα νεανικά της χρόνια να ταυτιστεί με τον σοσιαλισμό και να δραστηριοποιηθεί στην οργάνωση νεολαίας της Κομσομόλ, επιχειρώντας να αποστασιοποιηθεί από τη γιαγιά της. Αυτό θα μπορούσε να την οδηγήσει στο να μην αμφισβητεί τη νομιμότητα της καταδίκης της Όλγας.

Αφού συναγάγουμε όλες τις πιθανές υποθέσεις με βάση το πρώτο βιογραφικό δεδομένο, περνάμε στο επόμενο για να δούμε πώς συνεχίζεται η ιστορία ζωής της Γκαλίνας. Για λόγους συντομίας συμπύσσω στο σημείο αυτό τα δύο στοιχεία:

2. Όταν η Γκαλίνα ήταν πέντε ετών (1973) μετακόμισε μαζί με την προγιαγιά και τη γιαγιά της στην περιοχή του Μπατάισκ, κοντά στα ου-

κρανικά σύνορα. Οι γονείς σκόπευαν να ακολουθήσουν αργότερα. Ένα χρόνο μετά εντάχθηκαν και αυτοί στην οικογένεια.

Και πάλι διατυπώνουμε όλες τις πιθανές υποθέσεις που μπορούν να αναπτυχθούν από αυτά τα δεδομένα και από κάθε υπόθεση συνάγουμε προβλέψεις για την περαιτέρω εξέλιξη του συστήματος της οικογένειας και της προσωπικής ιστορίας ζωής της Γκαλίνας. Μπορούμε, για παράδειγμα, να διατυπώσουμε τις επακόλουθες υποθέσεις:

2.1. Η Γκαλίνα αντιμετωπίζει μια σημαντική σύγκρουση ως προς το ζήτημα της αφοσίωσης. Θα αναρωτιέται: Ποια είναι τώρα πραγματικά η μητέρα μου, σε ποια πρέπει να στραφώ;

Όπως περιγράψαμε και στην 1η υπόθεση (1), υπάρχουν και εδώ ποικίλες δυνατότητες:

1.1.1. Εξαιτίας της προηγούμενης εγγύτητάς της με τη γιαγιά της (πρβλ. με 1.1.) θα απορρίψει τη μητέρα της και θα συνεχίσει να προσανατολίζεται προς την Όλγα.

1.1.2. Θα είναι χαρούμενη τώρα που έχει επιτέλους τη μητέρα της κοντά της (πρβλ. με 1.2.) και θα αφιερώνει όλη την προσοχή της σε αυτήν.

1.1.3. Θα προσπαθήσει να ξεφύγει από αυτή τη σύγκρουση και θα προσανατολιστεί περισσότερο προς τον πατέρα ή την προγιαγιά της.

Θα παραλείψω τα δεδομένα που αφορούν την εκπαιδευτική της διαδρομή και την καριέρα της στην οργάνωση νεολαίας της Κομσομόλ και θα ολοκληρώσω την παρουσίαση εξετάζοντας ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που αφορά την οικογενειακή ιστορία. Η Γκαλίνα μέχρι την ηλικία των δεκατριών ετών δεν γνώριζε την ιστορία της φυλάκισης της γιαγιάς της. Σε αυτή την ηλικία ανακάλυψε τυχαία ένα κρυμμένο έγγραφο από το οποίο έμαθε ότι η γιαγιά της είχε καταδικαστεί το 1943 σε φυλάκιση και ότι δεν είχε αποκατασταθεί νομικά μέχρι το 1956. Εστιάζοντας μόνο σε αυτά τα δεδομένα, μπορούμε να υποθέσουμε

ότι αυτή η εμπειρία είχε για την Γκαλίνα μεγάλη βιογραφική σημασία. Αυτό της προκάλεσε απορίες για τους ακριβείς λόγους και τις συνθήκες της καταδίκης, αλλά επίσης προκάλεσε το ερώτημα αν η γιαγιά καταδικάστηκε άδικα. Επιπλέον για την Γκαλίνα αυτή η ανακάλυψη έφερε στην επιφάνεια το ερώτημα γιατί αυτό το παρελθόν, που έχει σημαντικές επιπτώσεις και για τον πατέρα της, κρατήθηκε μυστικό απ' αυτήν. Η εν λόγω ανακάλυψη θα μπορούσε να βιωθεί με πολύ διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με το πόσο ταυτισμένη ήταν η Γκαλίνα με τη γιαγιά της. Επιστρέφουμε λοιπόν στις υποθέσεις που περιγράψαμε επιγραμματικά στην αρχή (1.1α, 1.1β και 1.2) και θέτουμε το ερώτημα, αν η Γκαλίνα αντιδρά περισσότερο με συμπάθεια ή κριτική διάθεση απέναντι στην ιστορία του διωγμού της γιαγιάς της ή αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στις δύο εκδοχές.

Αφού τελείωσε το σχολείο, η Γκαλίνα σπούδασε ιστορία και, όταν πραγματοποιήσαμε τη συνέντευξη μαζί της, είχε γίνει λέκτορας Ιστορίας. Διεξήγαγε μάλιστα και η ίδια συνεντεύξεις προφορικής ιστορίας, για να μελετήσει μια ομάδα που είχε καταπιεστεί και διωχθεί στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Θα μπορούσαμε συνεπώς να θεωρήσουμε ότι η ενασχόλησή της αυτή λειτουργούσε ως ένας υποκατάστατος τρόπος για να ασχοληθεί με την ιστορία της οικογένειάς της.

Στη συνέχεια θα παραλείψω τα υπόλοιπα στοιχεία αυτού του αναλυτικού βήματος και θα προχωρήσω στο στάδιο της κειμενικής ανάλυσης και της ανάλυσης θεματικού πεδίου, που βασίζεται στις εργασίες του Aron Gurwitsch (1964), του Wolfram Fischer (1982) και του Fritz Schütze (1983).

ΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΘΕΜΑΤΙΚΟΥ ΠΕΔΙΟΥ

Ο γενικός στόχος αυτού του σταδίου της ανάλυσης είναι να αποκαλυφθούν οι μηχανισμοί που ελέγχουν την επιλογή, την οργάνωση καθώς και τη χρονολογική και θεματική σύνδεση των τμημάτων του κειμένου. Υπολανθάνει εδώ η παραδοχή ότι η αφηγημένη ιστορία ζωής

δεν απαρτίζεται από τυχαίες σειρές ασύνδετων γεγονότων. Ο τρόπος που επιλέγει αυτόνομα τις ιστορίες ο αφηγητής και τις συσχετίζει μεταξύ τους βασίζεται σε ένα πλαίσιο νοήματος, στη συνολική ερμηνεία του βιογραφούμενου. Η αφηγημένη ιστορία ζωής αναπαριστά, συνεπώς, μια ακολουθία από αμοιβαία συσχετιζόμενα θέματα, που όλα μαζί διαμορφώνουν ένα πυκνό δίκτυο διασυνδεδεμένων αναφορών (Fischer, 1982: 168). Σύμφωνα με την ορολογία του Aron Gurwitsch, τα μεμονωμένα θέματα αποτελούν στοιχεία ενός θεματικού πεδίου. Ενώ το *θέμα* βρίσκεται στο «επίκεντρο της προσοχής», το *θεματικό πεδίο* «ορίζεται ως το σύνολο όλων εκείνων των δεδομένων που συνυπάρχουν με το θέμα, αναγνωρίζονται ως ουσιαστικά ή συναφή με αυτό και διαμορφώνουν το υπόβαθρο ή τον ορίζοντα εντός του οποίου το θέμα αναδύεται στο επίκεντρο».¹⁸

Επιπλέον, κρίσιμο στοιχείο για την ανάλυση είναι το κειμενικό είδος, που χρησιμοποιείται από τον βιογραφούμενο για να παρουσιάσει την αφήγησή του. Μια τέτοια θέση έχει εισηγηθεί ο Fritz Schütze (1983). Με δεδομένο ότι κάθε κειμενικό είδος προσφέρεται για να εξυπηρετήσει συγκεκριμένες αναφορικές και επικοινωνιακές λειτουργίες, μπορεί να τεθεί το ερώτημα: Γιατί ο πληροφορητής επέλεξε αυτό το κειμενικό είδος σε αυτή την ενότητα και όχι κάποιο άλλο είδος; Η υπολανθάνουσα παραδοχή εδώ είναι ότι δεν επιβάλλει η «πραγματικότητα» το κειμενικό είδος που χρησιμοποιεί ο ομιλητής, αλλά εκείνος επιλέγει το κειμενικό είδος για συγκεκριμένους λόγους (που μπορεί να μην τους γνωρίζει ο ίδιος). Ως υπόθεση εργασίας θεωρούμε ότι αυτοί οι λόγοι σχετίζονται με το βιογραφικό σχέδιο, τη βιωμένη ιστορία ζωής και την κατάσταση εντός της οποίας εκφέρεται η αφήγηση (συμπεριλαμβανομένης και της επιρροής που ασκεί ο συνεντευκτής) με τρόπους που θα πρέπει να διερευνηθούν εμπειρικά. Από το κειμενικό είδος και τη διαδοχική διευθέτηση των τμημάτων της αφήγησης μπορεί να εξαχθούν συμπεράσματα για τον αφηγητή και για το πώς θέλει να αντιλαμβάνεται τον κόσμο. Σε αυτό το στάδιο ανάλυσης θα πρέπει να δίνεται προσοχή σε ποιο βαθμό η επιλογή του κειμενικού είδους καθώς και των θεμάτων που παρουσιάζονται επηρεάζεται από τη διαδικασία

της διάδρασης μεταξύ του πληροφορητή και του συνεντευκτή. Το αν ο αφηγητής προσανατολίζεται περισσότερο με βάση το σύστημα αναφοράς που αποδίδει στον συνεντευκτή ή με βάση τις δικές του βιογραφικές αναφορές διερευνάται σειρά προς σειρά.

Η προετοιμασία για την ανάλυση ξεκινά με την κατάτμηση ολόκληρου του κειμένου της συνέντευξης σε ενότητες που διαδέχεται η μια την άλλη· το κείμενο δηλαδή συνοψίζεται επιγραμματικά σε μία λίστα επιμέρους ενότητων που διαχωρίζονται σύμφωνα με τρία κριτήρια. Τα τρία κύρια κριτήρια βάσει των οποίων ορίζεται η αρχή και το τέλος ενός τμήματος εντός της αλληλουχίας του κειμένου είναι:

- τα κειμενικά είδη,
- οι θεματικές μεταβάσεις και αλλαγές,
- οι συνομιλιακές εναλλαγές (εναλλαγές του ομιλητή).

Ανάμεσα στα κειμενικά είδη διακρίνουμε την επιχειρηματολογία, την περιγραφή και την αφήγηση. Η αφήγηση διαφοροποιείται στις υποκατηγορίες της αφηγηματικής έκθεσης και των επιμέρους ιστοριών. Μια αφήγηση αναφέρεται σε μια ακολουθία διαδοχικών γεγονότων του παρελθόντος, που σχετίζονται μεταξύ τους με μια σειρά χρονικών ή/και αιτιακών συνδέσεων. «Το αποφασιστικό χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί μια περιγραφή από τις αφηγήσεις είναι το ότι η περιγραφή παριστά στατικές δομές» (Kallmeyer και Schütze, 1977: 201). Η επιχειρηματολογία αποτελεί μια αλληλουχία λογικών συλλογισμών, θεωρητικών επιχειρημάτων και διατύπωσης γενικών ιδεών. Δείχνει τον γενικό προσανατολισμό του αφηγητή καθώς και το τι σκέφτεται για τον εαυτό του και τον κόσμο. Ας εξετάσουμε τώρα τα πρώτα μέρη της τμηματοποίησης της συνέντευξης που πραγματοποιήσαμε με την Γκαλίνα.

Αυτή η ακολουθία των τμημάτων, που θα χρησιμοποιηθεί και σε μεταγενέστερο στάδιο της ανάλυσης σαν ένα είδος πίνακα περιεχομένων, υπόκειται τώρα η ίδια σε διαδοχική ανάλυση. Το ερώτημα που τίθεται στο στάδιο αυτό δεν αφορά τη βιογραφική σημασία μιας εμπειρίας στο παρελθόν, αλλά αντ' αυτού το γιατί η εμπειρία παρουσιάζεται με αυτόν τον τρόπο και όχι κάπως αλλιώς. Για να διατυπώσουμε τις

υποθέσεις προσανατολιζόμαστε στη βάση των ακόλουθων υποερωτημάτων:

Ανάλυση θεματικού πεδίου

Γενικά ερωτήματα για την ανάπτυξη υποθέσεων:

1. Γιατί ο αφηγητής παρουσιάζει αυτή την ενότητα με αυτόν τον τρόπο; γιατί σε αυτή τη θέση – και σε αυτή την αλληλουχία; γιατί με αυτό το κειμενικό είδος; γιατί σε αυτή την έκταση; γιατί αυτό το ζήτημα ή περιεχόμενο;
2. Τι δεν παρουσιάζει ο βιογραφούμενος; Ποια βιογραφικά στοιχεία έχουν παραλειφθεί ή δεν έχουν αναφερθεί λεπτομερειακά;
3. Τι ανήκει στο θεματικό πεδίο; Ποια θέματα δεν ταιριάζουν στο πεδίο αυτό;

ΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΘΕΜΑΤΙΚΟΥ ΠΕΔΙΟΥ ΣΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΗΣ ΓΚΑΛΙΝΑ

Κατάτμηση της συνέντευξης με την Γκαλίνα σε διαδοχικές ενότητες

I/1	αρχική ερώτηση:	ιστορία της οικογένειας – προσωπική ιστορία ζωής
I/7	περιγραφή:	<i>προγιαγιά</i> – από την πλευρά του πατέρα, Ουκρανή, πέθανε σε πολύ μεγάλη ηλικία, 92 ετών
I/16	επιχειρηματολογία:	είχε μια πολύ τραγική ιστορία, χαρούμενη παιδική ηλικία που τερματίστηκε από κάτι, της άρεσε να διηγείται την ιστορία της οικογένειας
I/23	αφηγηματική έκθεση	η αδελφή του παππού έλεγε την ιστορία, σχετικά με την ιστορία της οικογένειας που δεν έζησε η ίδια: ο παππούς εξαφανίστηκε και χάθηκαν τα ίχνη του, η γιαγιά ήταν στη φυλακή μετά την κατοχή, δέκα χρόνια σε ένα στρατόπεδο, δεν το είπε ποτέ

- 1/37 επιχειρηματολογία: η μητέρα δεν μιλούσε πολύ για την οικογένειά της – η Γκαλίνα δεν ενθουσιάστηκε ιδιαίτερα όταν συνάντησε για πρώτη φορά τον παππού και τη γιαγιά από την πλευρά της μητέρας της σε ηλικία 11 ετών (όταν πήγαινε στην τρίτη τάξη).
- 1/43 περιγραφή: ζούσε με την προγιαγιά και τη γιαγιά της, πρώτη γλώσσα ήταν τα ουκρανικά, μικρό χωριό κοντά στην πόλη που ζούσαν οι γονείς μου
- 1/51 επαναλαμβανόμενη κατάσταση: «όταν αρνιόμουν να φάω»
η γιαγιά έλεγε ιστορίες για τον πατέρα μου που δεν έτρωγε – επειδή δεν είχε αρκετό φαγητό
– παιδική ηλικία του πατέρα στη διάρκεια του πολέμου
– στον πατέρα άρεσε να επινοεί λέξεις
- 2/18 αξιολόγηση: «αυτές οι ιστορίες μου άρεσαν πάρα πολύ»
2/18 επιχειρηματολογία: το παρελθόν της γιαγιάς δεν είναι ξεκάθαρο αυτό παράγει ένα ψυχολογικό εμπόδιο
- 2/29 με μη λεκτικό τρόπο εκφράζει την πρόθεση να δώσει στη συνεντεύκτρια τον λόγο
- 2/30 Η συνεντεύκτρια: «προχώρα τώρα στη δική σου ιστορία ζωής»
- 2/33 Συνολική αξιολόγηση: είναι ταυτόχρονα πολύ μακρά και πολύ σύντομη περιγραφή: γεννήθηκα στο Κρασνογιάρσκ της Σιβηρίας

Το τέλος της κύριας αφήγησης είναι στη σελίδα 13

Ας εξετάσουμε τώρα την πρώτη ενότητα της συνέντευξης της Γκαλίνας. Όταν της ζητήθηκε να διηγηθεί την ιστορία της οικογένειάς της και της

ζωής της, η Γκαλίνα άρχισε με μια περιγραφή της προγιαγιάς της, μια αναφορά στην εθνική της καταγωγή και την ηλικία της. Μπορούμε να αναρωτηθούμε γιατί ξεκινά με αυτόν τον τρόπο. Η ηλικία και προπάτων η εθνική καταγωγή έχει μεγάλη σημασία σήμερα για την Γκαλίνα. Ίσως επειδή η Ουκρανία έγινε ανεξάρτητη μόλις έναν χρόνο πριν από τη συνέντευξη; Αν αυτή η υπόθεση (1.1) ήταν ορθή, τότε θα αναμέναμε ότι σε ένα ή και στα δύο αυτά θέματα θα γίνονταν επανειλημμένες αναφορές και στη συνέχεια της συνέντευξης ή ότι θα ήταν καθοριστικά για το θεματικό πεδίο της ίδιας της κύριας αφήγησης. Επίσης, στο σημείο αυτό μπορούμε να διατυπώσουμε επακόλουθες υποθέσεις που ταιριάζουν με μια εύλογη συνέχεια του κειμένου.

Σύμφωνα με μια άλλη υπόθεση (1.2), η προγιαγιά έχει μεγάλη βιογραφική σημασία για την Γκαλίνα και θα μιλήσει πολύ περισσότερο γι' αυτήν καθώς εξελίσσεται η συνέντευξη. Θα πρέπει επίσης να εξετάσουμε το κατά πόσο η Γκαλίνα ξεκινά αναφέροντας την εθνική καταγωγή της οικογένειάς της, επειδή υποθέτει ότι κάτι τέτοιο θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη Γερμανίδα συνεντεύκτρια (1.3). Μια πολύ διαφορετική υπόθεση (1.4) θα μπορούσε να είναι ότι η Γκαλίνα ξεκινάει την αφήγησή της αναφέροντας ένα μέλος της οικογένειας που συνδέεται λιγότερο με ζητήματα ταμπού. Με άλλα λόγια, επιλέγει την προγιαγιά για να ξεκινήσει την ιστορία της οικογένειας, επειδή θα προτιμούσε να αποφύγει να μιλήσει για το παρελθόν της γιαγιάς.

Όπως βλέπουμε στο διάγραμμα, και η δεύτερη ενότητα αφιερώνεται στην προγιαγιά. Εισάγεται κειμενικά με το είδος της επιχειρηματολογίας και αναφέρεται στην οδυνηρή ιστορία της προγιαγιάς. Μπορούμε να αναρωτηθούμε για ποιο λόγο χρειάζεται εδώ μια νομιμοποίηση και να διατυπώσουμε την υπόθεση (2.1) ότι η Γκαλίνα αισθάνεται την ανάγκη να παρουσιάσει την ιστορία της οικογένειάς της σαν μια οδυνηρή ιστορία θυματοποίησης, προκειμένου να δικαιολογήσει άλλα στοιχεία της ιστορίας της οικογένειας. Αν αυτή η υπόθεση είναι αληθής, τότε θα εντάξει και τη γιαγιά σε αυτό το θεματικό πεδίο;

Ακολουθεί μια σύντομη αφηγηματική έκθεση 15 αράδων. Πληροφορούμαστε ότι η Γκαλίνα έμαθε την ιστορία της οικογένειάς της από

την αδελφή του παππού της, ο οποίος υπήρξε αγνοούμενος στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, και ότι η γιαγιά της φυλακίστηκε. Η ενότητα τελειώνει με την επισήμανση ότι η γιαγιά της δεν μιλούσε ποτέ γι' αυτό. Έτσι, έως αυτό το σημείο έχουμε ακούσει μόνο για τα δύσκολα στοιχεία του παρελθόντος (πρβλ. 2.1). Εκτός από την ιστορία της οδύνης, σε αυτή την ενότητα εισάγεται επίσης το θέμα «Ποιος μιλούσε για την ιστορία της οικογένειας και ποιος όχι».

Αυτό το ζήτημα γίνεται ακόμη πιο ξεκάθαρο στην επιχειρηματολογία που ακολουθεί, όπου αναφέρεται το πόσο λίγο μιλούσε η μητέρα για την οικογένειά της. Μετά από μόνο τέσσερις αράδες, στις οποίες περιγράφεται η ζωή της με τη γιαγιά και την προγιαγιά της, ακολουθεί ένα εκτενέστερο τμήμα (24 αράδες) στο οποίο περιγράφεται μια επαναλαμβανόμενη κατάσταση, όπου η γιαγιά της μιλούσε για την παιδική ηλικία του πατέρα της. Τώρα γίνεται ξεκάθαρο ότι ένα από τα πρωτεύοντα θέματα της κύριας αφήγησης είναι η αντίθεση «να μιλά κανείς ή να σωπαίνει». Όπως προκύπτει από την περιγραφή της Γκαλίνας, η σιωπή και η ασάφεια σχετικά με το παρελθόν της γιαγιάς παρήγαγε ένα «ψυχολογικό εμπόδιο». Μέμφεται, έτσι, έμμεσα τη γιαγιά της ότι δεν κατάφερε να μιλήσει μαζί της για την καταδίκη της, δημιουργώντας κατ' επέκταση αυτό το εμπόδιο. Είναι αξιοσημείωτο ότι μετά από αυτή την εξήγηση η Γκαλίνα ζητάει υποστήριξη από τη συνεντεύκτρια. Μπορούμε, συνεπώς, να διατυπώσουμε την υπόθεση ότι το ζήτημα αυτό παράγει «εμπόδια» και στο κείμενο, δυσχεραίνοντας την αφήγηση της δικής της ιστορίας ζωής. Αυτό το στάδιο της ανάλυσης καταδεικνύει περαιτέρω ότι η αυτοπαρουσίαση της Γκαλίνας συγκροτείται γύρω από δύο θέματα, «το μυστηριώδες και κρυφό παρελθόν της γιαγιάς μου» και «η δική μου ζωή». Ο ανταγωνισμός των δύο αυτών θεμάτων κάνει δύσκολο για την ίδια να αφηγηθεί τη δική της ιστορία ζωής και συγκροτεί το θεματικό πεδίο «Η ζωή μου βαρύνεται και εμποδίζεται από το περισσότερο ή λιγότερο άγνωστο παρελθόν της γιαγιάς μου». Αυτή η λανθάνουσα συνολική βιογραφική ερμηνεία εκδηλώνεται στη δομή του κειμένου. Αρκετές φορές η Γκαλίνα χρειάζεται τη βοήθεια της συνεντεύκτριας προκειμένου να μετα-

κινηθεί από τις αναφορές της στο παρελθόν της οικογένειας και να εστιάσει στη δική της βιογραφία. Η παροντική οπτική και οι μελλοντικές προβολές της Γκαλίνας καθορίζονται από την ανάγκη να διαχωρίσει τον εαυτό της από αυτό το οδυνηρό οικογενειακό παρελθόν και από τις αντίστοιχες οικογενειακές δυναμικές. Στα αποσπάσματα της συνέντευξης που μιλάει για τη δική της ιστορία ζωής, επικεντρώνεται απόλυτα στην εκπαιδευτική της καριέρα. Η ανάλυση υπογραμμίζει την ανάγκη της Γκαλίνας να διάγει τη δική της ζωή περισσότερο ελεύθερα και ανάλαφρα απ' όσο θα αντιστοιχούσε στο κυρίαρχο θέμα της αυτοπαρουσίασής της. Γιατί αισθάνεται εντούτοις η Γκαλίνα αυτή την ανάγκη ή, για να το θέσουμε διαφορετικά, ποιες βιογραφικές εμπειρίες προκάλεσαν μια τέτοια ανάγκη; Θα πρέπει, συνεπώς, να αναρωτηθούμε με ποιον τρόπο είναι η Γκαλίνα όντως προσδεδεμένη στο παρελθόν της οικογένειάς της. Το επόμενο στάδιο της ανάλυσης, *η ανακατασκευή της ιστορίας ζωής*, μπορεί να μας δώσει μια απάντηση.

Η ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ Η ΜΙΚΡΟΑΝΑΛΥΣΗ

Σε αυτό το στάδιο της ανάλυσης επικεντρώνουμε ξανά στη βιογραφική σημασία των ατομικών εμπειριών στο παρελθόν και προπαντός στη χρονική ακολουθία της ιστορίας ζωής, δηλαδή στη χρονολογική της μορφή. Πηγαίνουμε πίσω στην ανάλυση των βιογραφικών δεδομένων και τα αντιπαραβάλλουμε με αυτά που δηλώνει η ίδια η βιογραφούμενη. Μετά την προσέγγιση του κειμένου μέσω της κειμενικής ανάλυσης και της ανάλυσης θεματικού πεδίου, όπου εξετάσαμε γιατί η βιογραφούμενη παρουσιάζει αυτά στο παρόν της συνέντευξης, με αυτόν τον τρόπο και όχι διαφορετικά, τώρα επανεξετάζουμε το κείμενο για ίχνη των παρελθουσών οπτικών πάνω στα αντίστοιχα γεγονότα. Οι υποθέσεις που διατυπώσαμε στο πρώτο στάδιο της ανάλυσης διαψεύδονται ή επιβεβαιώνονται μέσα από την ανάλυση του κειμένου της συνέντευξης ή βρίσκουμε άλλες νέες αναγνώσεις. Ας το θέσουμε με πρακτικούς όρους: ακολουθώντας τη λογική της διαδοχικής ανάλυσης, εξετάζουμε

τις βιογραφικές εμπειρίες στη χρονολογική σειρά της ιστορίας ζωής και εξετάζουμε κάθε φορά τα αποσπάσματα της συνέντευξης όπου η βιογραφούμενη μιλάει γι' αυτές. Κατά τη διαδικασία θα ανακαλύψουμε, επίσης, περαιτέρω βιογραφικές εμπειρίες που δεν έχουμε περιλάβει στην ανάλυση των βιογραφικών δεδομένων. Στη συνέχεια επιλέγουμε συγκεκριμένα αποσπάσματα του κειμένου, προκειμένου να προβούμε σε μια *μικροανάλυση επιμέρους αποσπασμάτων του κειμένου*, αντλώντας από τη μέθοδο της αντικειμενικής ερμηνευτικής (Oevermann, 1983). Αυτά τα αποσπάσματα υπόκεινται σε μια πιο ενδελεχή διαδοχική ανάλυση. Ο σκοπός εδώ είναι να αποκρυπτογραφήσουμε κυρίως τις λανθάνουσες δομές νοήματος του κειμένου. Παραγωγιστικές ιδιομορφίες, όπως μακρά διαλείμματα, γλωσσικά ολισθήματα και διακοπές, καθώς και η γενική εντύπωση ότι το απόσπασμα έχει μεγαλύτερη σημασία απ' όσο είναι εμφανής κατά την πρώτη ανάγνωση, είναι σημαντικά κριτήρια για την επιλογή των αποσπασμάτων του κειμένου. Αυτή η ανάλυση εξυπηρετεί επίσης τον έλεγχο των υποθέσεων που κερδήθηκαν στα προηγούμενα στάδια της ανάλυσης.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΖΩΗΣ ΤΗΣ ΓΚΑΛΙΝΑ

Σε αυτό το στάδιο ανάλυσης αποκαλύπτεται ότι η Γκαλίνα, μέχρι την ηλικία των πέντε ετών ήταν πολύ κοντά στην προγιαγιά της Βέρα και σε μικρότερο βαθμό στη γιαγιά της Όλγα. Δεν είχαμε εξετάσει ειδικά αυτή την εκδοχή κατά την ανάλυση των βιογραφικών δεδομένων. Από την άλλη πλευρά, το κείμενο επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι η Γκαλίνα ήρθε πιο κοντά στη μητέρα της μετά την ηλικία των πέντε ετών. Όταν οι γονείς εγκαταστάθηκαν στο μέρος όπου έμενε η ίδια με τις γιαγιάδες της, τότε το κορίτσι βίωνε έντονες συγκρούσεις σχετικά με το πρόσωπο στο οποίο θα έπρεπε να στρέψει την αφοσίωσή της. Οι συγκρούσεις αυτές βιώνονταν εντονότερα επειδή η μητέρα της και η γιαγιά της δεν τα πήγαιναν καλά. Η Γκαλίνα θεωρούσε τη μητέρα της ως την πιο αδύναμη από τις δύο και άρχισε να παίρνει το μέρος της. Σή-

μερα δηλώνει πως εκείνον τον καιρό ανέπτυσσε ένα αυξανόμενο ψυχολογικό εμπόδιο προς τη γιαγιά της. Εδώ μπορούμε να διαπιστώσουμε πως οι λόγοι που εμφανίζονται να δικαιολογούν αυτό το ψυχολογικό εμπόδιο στο παρόν (το κρυφό παρελθόν της γιαγιάς) δεν είναι οι μόνοι δυνατοί: στο παρελθόν υπήρχαν και άλλοι λόγοι που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε κάτι τέτοιο. Υπάρχουν άλλωστε υπαινιγμοί για το ότι η μεταβολή στο συναισθηματικό δέσιμο της Γκαλίνας με τη γιαγιά της είχε ξεκινήσει την περίοδο πριν από τα πέμπτα της γενέθλια και σχετίζεται με τη συγκρουσιακή σχέση που υπήρχε ανάμεσα στην Όλγα και τη Βέρα. Υπάρχουν κάποιες σχετικές ενδείξεις στο κείμενο, και ειδικότερα στο υπόβαθρο της οικογενειακής ιστορίας.

Τώρα έχει ενδιαφέρον να εστιάσουμε στην ιστορία ζωής της Γκαλίνας για να δούμε πώς βίωσε την αποκάλυψη του καλά κρυμμένου οικογενειακού μυστικού στην ηλικία των δεκατριών ετών. Εκείνη την εποχή είχε ήδη συμμαχήσει με τη μητέρα της. Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε, σύμφωνα με την ανάλυση των βιογραφικών στοιχείων που υιοθετήσαμε παραπάνω, ότι η γνώση του παρελθόντος της γιαγιάς της δεν προκάλεσε τη συμπάθειά της για την παρελθούσα καταδίκη της. Απεναντίας, άρχισε να τη βλέπει από μια κριτική σκοπιά. Ας δούμε τι βίωσε: σε ένα αγγλωρωσικό λεξικό που χρησιμοποιούσε η Γκαλίνα για να μάθει αγγλικά, βρήκε το έγγραφο που αφορούσε την αποκατάσταση της γιαγιάς της, στο οποίο αναφερόταν μόνο ότι η Όλγα είχε καταδικαστεί βάσει κάποιου «άρθρου 58». Η Γκαλίνα το διάβασε και εστίασε στον αριθμό αυτού του άρθρου.

Έμεινα κατάπληκτη και δεν μπορούσα να καταλάβω. Γιατί; Πώς; Η γιαγιά μου... που τη γνωρίζω, είχε καταδικαστεί; ... για ποιο έγκλημα; Ήταν τόσο παράξενο επειδή υπήρχε μόνο ο αριθμός του άρθρου. Και με αυτό το χαρτί στο χέρι έτρεξα στον πατέρα μου. (Γκαλίνα, 1992: 19)

Με τη βοήθεια της συνεντεύκτριας θυμήθηκε τις εκδοχές που έπλασε με τη φαντασία της όταν διάβασε για πρώτη φορά το έγγραφο της αποκατάστασης. «Όταν διάβασα αυτόν τον αριθμό συνέδεσα την καταδίκη της με τον δεύτερο σύζυγό της» (Γκαλίνα, 1992: 21). Η εκδοχή

που έπλασε με τη φαντασία της ήταν ότι η γιαγιά της είχε σκοτώσει τον δεύτερο σύζυγό της· παρότι η Γκαλίνα γνώριζε ότι αυτός ο άνθρωπος, που είχε χωρίσει με τη γιαγιά της πριν γεννηθεί η Γκαλίνα, ζούσε ακόμη. Πώς μπορούμε να εξηγήσουμε αυτό το αποκόνημα της φαντασίας; Πρώτα απ' όλα συναντάμε και στο σημείο αυτό ενδείξεις για την τάση της Γκαλίνας να κατηγορεί τη γιαγιά της. Ωστόσο, για να ερμηνεύσουμε καλύτερα αυτή την εκδοχή που φαντάστηκε η Γκαλίνα, θα πρέπει να διεξαγάγουμε μια μικροανάλυση του αποσπάσματος στο οποίο μιλάει για τον άνθρωπο αυτό. Σε μια τέτοια διαδικασία εξετάζουμε το κείμενο με περισσότερη ακρίβεια, αράδα αράδα, και για μια ακόμη φορά τηρώντας τη σειρά διαδοχής.

Ανακαλώντας στη μνήμη της τον άνθρωπο αυτό, που τον φοβόταν, αρχίζει να μιλά με τον ακόλουθο τρόπο:

Είναι μία από τις πιο –(διάλειμμα τεσσάρων δευτερολέπτων)– εκφοβιστικές αναμνήσεις από την πρώιμη παιδική μου ηλικία...

Μπορούμε εδώ να αναρωτηθούμε ποιες εκφοβιστικές εμπειρίες είχε βιώσει πράγματι η Γκαλίνα από αυτόν τον άνθρωπο. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτές οι εμπειρίες της προκαλούν φόβο μέχρι και σήμερα και ότι ο φόβος εκδηλώθηκε πάλι κατά το διάλειμμα των τεσσάρων δευτερολέπτων. Αν αυτή η υπόθεση ευσταθεί, αναμένουμε να υπάρχουν σχετικά αποδεικτικά στοιχεία στο κείμενο που ακολουθεί, ίσως και στο παραγλωσσικό επίπεδο. Ας δούμε πώς συνεχίζεται το κείμενο:

αυτό..., αυτός..., αυτός έρχεται..., αυτός έρχεται...

Η Γκαλίνα αρχίζει να τραυλίζει, μιλάει στον ενεστώτα χρόνο και μας δημιουργείται η εντύπωση ότι ανατρέχει πίσω στη σκηνή. Η υπόθεση ότι η ανάμνηση αυτού του ανθρώπου τη φοβίζει μέχρι και σήμερα γίνεται περισσότερο εύλογη. Συνεχίζει:

και η φωνή του και η... η παρουσία του στο σπίτι μας (3) δεν ξέρω...

Στη μνήμη της ο άνθρωπος αυτός είναι και πάλι παρών στο σπίτι. Εδώ όμως η Γκαλίνα διστάζει και σταματάει λέγοντας «δεν ξέρω». Μια πι-

θανή ανάγνωση θα ήταν ότι αυτή η αναβίωση της ανάμνησης του φόβου παραείναι απειλητική και αναστέλλεται από την Γκαλίνα. Η συνεντεύτρια στο σημείο αυτό παίρνει τον λόγο και ρωτάει:

Όταν ανατρέχεις σ' εκείνη την κατάσταση, αυτός έρχεται στο σπίτι σας και φωνάζει δυνατά (3), τι μπορείς να δεις;

Η Γκαλίνα απαντάει:

Αχ... Δεν μπορώ να πω ότι εε (2) εγώ (2) Βρίσκομαι στο κρεβάτι μου στο δωμάτιό μου και εε, και εε, βλέπω το ίδιο χαμηλό τραπέζι και αυτόν τον σταυρό και τους άσπρους (2) τοίχους και ακούω ακριβώς την εε πολύ θυμωμένη φωνή του, πολύ δυνατά. (Γκαλίνα, 1992: 22)

Στο εκφρασμένο (manifest) επίπεδο του κειμένου, η Γκαλίνα εξιστορεί εδώ και σε αυτά που ακολουθούν το πόσο φοβόταν τις επισκέψεις του πρώην συζύγου της γιαγιάς της και τους τσακωμούς τους. Εντούτοις, το κείμενο είναι ανοιχτό και σε άλλες αναγνώσεις. Μπορούμε να αναρωτηθούμε αν το φοβισμένο μικρό κορίτσι βρισκόταν ξαπλωμένο στο κρεβάτι, ακούγοντας τις εκρήξεις βίας ανάμεσα στη γιαγιά και τον πρώην σύζυγό της. Το κείμενο όμως αφήνει ανοιχτή και την περίπτωση να έχει υπάρξει και η ίδια θύμα της βίας αυτού του ανθρώπου. Η υπόθεση ότι υπήρξε και η ίδια θύμα βίαιης συμπεριφοράς κατά την παιδική ηλικία γίνεται ισχυρότερη μέσα από την εξέταση και άλλων αποσπασμάτων του κειμένου. Παρότι το εν λόγω απόσπασμα δεν επαρκεί για να το αποδείξουμε, μπορούμε ωστόσο να υποθέσουμε ότι η εκδοχή που φαντάστηκε η Γκαλίνα, πως η γιαγιά της δολοφόνησε αυτόν τον άνθρωπο, βασίζεται σε μια ανεκπλήρωτη επιθυμία της. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η Γκαλίνα σαν παιδί επιθυμούσε ενίοτε να ήταν η γιαγιά της πιο ικανή να υπερασπίζεται τον εαυτό της και την εγγονή της απέναντι σε αυτόν τον άνθρωπο.

Ας επιστρέψουμε τώρα στην κατάσταση όπου η Γκαλίνα ανακαλύπτει το έγγραφο. Η Γκαλίνα τρέχει στον πατέρα της και εκείνος της αρπάζει το έγγραφο από το χέρι. Η Γκαλίνα ρωτάει τι σημαίνει το έγγραφο αυτό και ο πατέρας της λέει: «Έχει να κάνει με τη γιαγιά, δεν πρέπει να το συζητήσουμε». Η Γκαλίνα αρπάζει το χέρι του και προ-

σπαθεί να του ξαναπάρει το έγγραφο, ενώ εκείνος ουρλιάζει: «Δεν είναι δική σου δουλειά· μη ρωτάς». Η Γκαλίνα ξαφνιάζεται από τη βίαιη αντίδρασή του:

Έμεινα κατάπληκτη επειδή είχα μια πολύ στενή σχέση με τους γονείς μου, και ανακάλυψα ότι υπήρχε κάτι που ο πατέρας μου ήθελε να το κρύψει, και ρώτησα τη μαμά μου και έμεινε το ίδιο κατάπληκτη μ' εμένα, είπε ότι δεν ήξερε. (Γκαλίνα, 1992: 24)

Αργότερα, από τη συνέντευξη της μητέρας, προέκυψε ότι και εκείνη δεν γνώριζε για την καταδίκη της πεθεράς της ούτε για την παιδική ηλικία του συζύγου της. Αυτή η εμπειρία καθώς και ο αποκλεισμός της μητέρας και της κόρης από τη διαχείριση του οικογενειακού μυστικού έκανε το δέσιμο μεταξύ τους ακόμη πιο ισχυρό. Είχε επίσης ως συνέπεια την αδυναμία της Γκαλίνας να συναισθανθεί τη γιαγιά της σε σχέση με την ιστορία της καταδίκης της.

Η ανακάλυψη της Γκαλίνας είχε ως αποτέλεσμα να βασανίζει τον εαυτό της με ερωτήματα και να αυξάνεται η ψυχολογική απόσταση από τη γιαγιά της, επειδή η Γκαλίνα δεν τολμούσε να της απευθύνει τις ερωτήσεις της. Και αυτό παρέμεινε έτσι μέχρι σήμερα. Όπως λέει η Γκαλίνα: «*Η ιστορία της γιαγιάς μου δεν μου είναι ξεκάθαρη. Γνωρίζω μόνο την πλοκή... και είναι για μένα ένα μεγάλο πρόβλημα το ότι δεν μπορώ να ρωτήσω*».

Στην πραγματικότητα είναι η ίδια η Γκαλίνα που αντιστέκεται να μάθει περισσότερα για το παρελθόν της γιαγιάς της. Παρότι είναι ιστορικός, δεν προσπάθησε ποτέ να βρει τι ήταν ακριβώς το άρθρο 58. Μπορούμε να υποθέσουμε πως η αποσαφήνιση αυτού του παρελθόντος παραμένει ακόμη για την ίδια πολύ απειλητική, αλλά και ότι υποσυνείδητα αποφεύγει μια ενδεχόμενη αποκατάσταση της γιαγιάς της.

Συγκριτική αντιπαραβολή της ιστορίας ζωής και της αφήγησης ζωής

Η καταληκτική συγκριτική αντιπαραβολή της ιστορίας ζωής (life history) με την αφήγηση ζωής (life story) αποσκοπεί στην εξεύρεση πιθανών εξηγήσεων για τις διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ αυτών

των δύο επιπέδων, δηλαδή μεταξύ της παρελθοντικής και της παροντικής οπτικής, αλλά και για τις διαφορές ως προς τη χρονολογική και θεματική διάρθρωση που εντοπίζονται μεταξύ της εξιστορημένης και της βιωμένης ιστορίας ζωής. Με άλλα λόγια, η αντιπαραβολή βοηθάει στο να εντοπιστούν οι κανόνες που διέπουν τη διαφορά ανάμεσα στο αφηγημένο και το βιωμένο. Το ερώτημα που αρμόζει στο σημείο αυτό είναι ποιες βιογραφικές εμπειρίες έχουν οδηγήσει σε αυτή την ιδιαίτερη παρουσίαση στο παρόν.

Στην περίπτωση της Γκαλίνας, αναδεικνύεται στο επίπεδο της ιστορίας ζωής ένα δέσιμο με τη μητέρα της που δυνάμωνε με τα χρόνια, μια επικριτική στάση προς τη γιαγιά της (που πιθανόν εδράζεται στις εμπειρίες της πρώιμης παιδικής ηλικίας, όπου αισθανόταν πως δεν την προστάτευε επαρκώς) και ένα αυξανόμενο αίσθημα ενοχής που σχετίζεται με τη στάση της αυτή. Στο συνειδητό επίπεδο του παρόντος τα παραπάνω τίθενται εντούτοις σε σχέση με το πολιτικό παρελθόν της γιαγιάς και τη σιωπή της σχετικά με αυτό. Η συνθήκη αυτή της οικογενειακής ιστορίας οδήγησε σε έναν ισχυρό δεσμό της με την οικογένεια καταγωγής. Η Γκαλίνα, παρ' όλα αυτά, προσπαθεί να παρουσιάσει τον εαυτό της ότι έκανε μια ζωή ανεξάρτητη από την ιστορία της οικογένειας. Μπορούμε να εικάσουμε ότι η ανάγκη να κάνει αυτόν τον διαχωρισμό είναι τόσο ισχυρή, ακριβώς επειδή αισθάνεται ακόμη δεμένη με την οικογένεια και το παρελθόν της.

Ανάπτυξη τύπων και συγκριτική αντιπαραβολή

Η ανακατασκευή βιογραφικής περίπτωσης οδηγεί τελικά στην ανάπτυξη τύπων. Με βάση την ανακατασκευή των ατομικών περιπτώσεων αποβλέπουμε σε μία μάλλον θεωρητική παρά αριθμητική¹⁹ γενίκευση. Η θεωρητική γενίκευση προκύπτει από τη μελέτη επιμέρους διαφορετικών περιπτώσεων και τη συγκριτική αντιπαραβολή μεταξύ τους (πρβλ. Hildenbrand, 1991· Rosenthal, 1995: 208 κ.ε.). Σύμφωνα με τον τύπο της θεωρητικής γενίκευσης δεν συνάγουμε συμπεράσματα για όλες τις περιπτώσεις αλλά για τις «όμοιες περιπτώσεις», όπως το διατύπωσε το

1927 ο Kurt Lewin, ορίζοντας τον νόμο με τρόπο συμβατό προς τη σκέψη του Γαλιλαίου: «Ο νόμος είναι μια δήλωση για έναν τύπο σχετικά με τον τρόπο της ύπαρξής του» (1927/1967: 18), και ένας τύπος συμπεριλαμβάνει τις όμοιες περιπτώσεις. Η συχνότητα της εμφάνισης δεν έχει απολύτως καμιά σημασία στο να καθοριστεί τι είναι τυπικό (typical) σε μια περίπτωση, με την έννοια που χρησιμοποιείται εδώ ο όρος *τυπικό*. Οι κανόνες παραγωγής της περίπτωσης και οργάνωσης της ποικιλομορφίας των μερών της είναι αυτοί που καθορίζουν τον τύπο μιας περίπτωσης. Η αποτελεσματικότητα αυτών των κανόνων είναι εντελώς ανεξάρτητη από το πόσο συχνά βρίσκουμε παρόμοια συστήματα κανόνων εντός της κοινωνικής πραγματικότητας.

Προκειμένου να αναπτύξουμε τύπους, επιστρέφουμε στα γενικά ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώσαμε προηγουμένως και στις εξηγήσεις των ερευνώμενων κοινωνικών και ψυχολογικών φαινομένων στις οποίες καταλήξαμε *μετά* την ολοκλήρωση της ανακατασκευής της περίπτωσης. Αν, για παράδειγμα, ενδιαφερόμαστε για τον τρόπο που βιωνόταν η πολιτική στην καθημερινότητα της πρώην Σοβιετικής Ένωσης κατά τη διάρκεια της *περεστρόικας*, μπορούμε να εξετάσουμε τις σχετικές δηλώσεις της πληροφορήτριας εντάσσοντάς τες στο πλαίσιο της συνολικής της ζωής. Στην περίπτωση της Γκαλίνας περιγράφεται με έμφαση η πολιτική αδιαφορία και η ανάγκη «*του διαχωρισμού της ζωής μου από τη ζωή του κράτους*» (βλ. Rosenthal, 2000). Με βάση την ανακατασκευή της περίπτωσης είμαστε σε θέση –σύμφωνα με το ερευνητικό ερώτημα και αυτή τη μοναδική περίπτωση– να κατασκευάσουμε έναν τύπο που δεν περιγράφει μόνο τα επιφανειακά φαινόμενα (όπως η απολιτική στάση), αλλά εξηγεί και τη βιογραφική πορεία που οδηγεί σε αυτού του είδους την παρουσίαση ή που ορίζει τους κανόνες οι οποίοι παράγουν αυτή την περιγραφή. Βρίσκουμε συνεπώς ότι η ανάγκη της Γκαλίνας να διαχωρίσει τη ζωή της από την οικογένειά της και την οικογενειακή ιστορία αντανακλάται και στη στάση της απέναντι στην καθημερινή πολιτική στη Ρωσία. Μπορέσαμε να παρατηρήσουμε πώς το μοτίβο της ανάγκης απομάκρυνσης και ταυτόχρονα δέσμευσης με την ιστορία της οικογένειας –η οποία σε αυτή την περίπτωση είναι

στενά συνδεδεμένη με την κοινωνική ιστορία– συγκροτήθηκε κατά τη διάρκεια αυτής της βιογραφίας. Οι βιογραφικές ανακατασκευές περίπτωσης επιτρέπουν συνεπώς την κατασκευή αναπτυξιακών τύπων, που υποδεικνύουν τους κανόνες της γενετικής διαδικασίας ή/και επιτρέπουν αφηγήσεις του «πώς συνέβη αυτό» (Dausien, 1999: 228) καθώς επίσης και εξηγήσεις, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τη βιωμένη ιστορία ζωής όσο και την εξιστορημένη αφήγηση ζωής. Πράττοντας με τον τρόπο αυτό, δεν ακολουθούμε την αιτιακή συσχέτιση και τα μοντέλα αίτιου-αιτιατού που προέρχονται από τις φυσικές επιστήμες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η μεθοδολογική προσέγγιση της βιογραφικής έρευνας που παρουσίασα σε αυτό το κείμενο συλλέγει τα «δεδομένα» της διεξάγοντας συνομιλίες αφηγηματικού χαρακτήρα, που επιτρέπουν να αναδειχθούν οι σκοπιές και οι υποκειμενικές αναφορές του πληροφορητή· παράγει δε κείμενα που δίνουν την ευκαιρία στους κοινωνικούς επιστήμονες να ανακατασκευάσουν εμπειρίες του παρελθόντος. Η διαδικασία της ανακατασκευής βιογραφικής περίπτωσης εισάγει μια αυστηρή διάκριση ανάμεσα στην παροντική οπτική του βιογραφουμένου και των οπτικών του στο παρελθόν. Η συγκριτική αντιπαραβολή της ιστορίας ζωής και της αφήγησης ζωής μας βοηθάει να ανιχνεύσουμε τους κανόνες που διαφοροποιούν το εξιστορούμενο από το βιωμένο – τη διαφορά ανάμεσα στη βιογραφική αυτοπαρουσίαση κατά τον χρόνο της αφήγησης και την εμπειρία στο παρελθόν. Σε αυτή τη διαδικασία η γενική μέριμνα της βιογραφικής έρευνας είναι να κατανοήσει κοινωνικά και ψυχολογικά φαινόμενα και να τα εξηγήσει εντός του πλαισίου της διαδικασίας της παραγωγής, αναπαραγωγής και μετασχηματισμού τους. Σε αυτή την παράδοση, τα φαινόμενα στα οποία επικεντρώνονται τα ερευνητικά ερωτήματα, εξετάζονται τόσο σε σχέση με την υποκειμενική σκοπιά του ατόμου όσο και στο συνολικό πλαίσιο της ζωής του καθώς και των διαδικασιών της. Μια τέτοια προσέγγιση επιτρέπει να

ανακαλυφθούν οι λανθάνοντες κανόνες δόμησης των διαδικασιών του βίου. Πρέπει να τονιστεί ότι η ιστορία ζωής, η ερμηνευτική αναθεώρηση του παρελθόντος και ο τρόπος παρουσίασης της αφήγησης ζωής, όλα συγκροτούνται μέσα από τη διαλεκτική του ατομικού και του κοινωνικού. Η βιογραφική έρευνα μας επιτρέπει να ανασυγκροτήσουμε την αλληλεξάρτηση της ατομικής εμπειρίας με το συλλογικό πλαίσιο, έτσι ώστε όταν ανασυγκροτούμε μια ατομική περίπτωση να στοχεύουμε πάντοτε σε γενικές αποφάνσεις. Συνεπώς, ο στόχος της βιογραφικής έρευνας δεν είναι μόνο να κατανοήσει μεμονωμένες περιπτώσεις μελετώντας ατομικές ιστορίες ζωής, αλλά και να φτάσει στην κατανόηση κοινωνικών πραγματικοτήτων καθώς και της αλληλεξάρτησης ανάμεσα στην κοινωνία και την ιστορία ζωής (βλ. Rosenthal, 1998).

Εν κατακλείδι, θα ήθελα για μια ακόμη φορά να παραθέσω τον λόγο δύο κλασικών ερευνητών, του William Isaac Thomas και του Florian Znaniecki (1958 II: 1832), «Αναλύοντας τις εμπειρίες και τις στάσεις ενός ατόμου συναντάμε πάντοτε δεδομένα και βασικά στοιχεία που δεν περιορίζονται αποκλειστικά στην προσωπικότητα αυτού του ατόμου, αλλά που μπορούν να αντιμετωπιστούν σαν καθαρές εκδηλώσεις γενικών, λίγο-πολύ, τάξεων δεδομένων ή στοιχείων, και επομένως να χρησιμοποιηθούν για να προσδιοριστούν νόμοι του κοινωνικού γίγνεσθαι».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το κείμενο με τίτλο «Biographical research» έχει δημοσιευτεί στον συλλογικό τόμο C. Seale, G. Gobo, J.F. Gubrium και D. Silverman (επιμ.) (2004), *Qualitative Research Practice*, Λονδίνο: Sage, σ. 48-64.
2. Βλ. το άρθρο επισκόπησης των Bertaux και Kohli (1984).
3. Πρβλ. Bühler (1933).
4. Η κατανόηση και η εξήγηση αναφέρονται εδώ με την έννοια που χρησιμοποιούν ο Max Weber και ο Alfred Schütz. Σύμφωνα με το αξίωμα της υποκειμενικής

κής ερμηνείας του Weber, οι επιστημονικές εξηγήσεις του κοινωνικού κόσμου οφείλουν να παραπέμπουν στο υποκειμενικό νόημα των δράσεων των ανθρώπινων όντων και με τον τρόπο αυτό να εξηγούν τις δράσεις τους και τις συνέπειες των δράσεων τους μέσα από την αλληλεξάρτηση με τις δράσεις των άλλων. Ο Schütz (1962) είναι ένας διακεκριμένος εκπρόσωπος της άποψης ότι οι κοινωνιολογικές κατασκευές πρέπει να βασίζονται στις κατασκευές της καθημερινής ζωής.

5. Σε αυτά τα συμπραζόμενα προτιμάμε να χρησιμοποιούμε τον όρο *βιογράφος* αντί *αυτοβιογράφος*. Κατά τη γνώμη μας, ο τελευταίος όρος δεν δίνει αρκετή έμφαση στην κοινωνική κατασκευή των ιστοριών ζωής και των αφηγήσεων ζωής.

6. Όπως δηλώνεται στον τίτλο του βιβλίου των Glaser και Strauss (1967), *The Discovery of Grounded Theory*, η παράδοση αυτή ασχολείται με την ανακάλυψη της θεωρίας κατά την εμπειρική διαδικασία της έρευνας (βλ. Seale, 1999: 87-106).

7. Χρησιμοποιώ το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο διότι μερικές συνεντεύξεις διενεργήθηκαν από δύο συνεντευκτές.

8. Βλ. επίσης τα άρθρα των Ingrid Miethe (2002) και Simone Kreher (2002), καθώς και των Roswitha Breckner (1998) και Bettina Völter (2002).

9. Το αγγλικό άρθρο του 1987 αποτελεί μετάφραση ενός εκτεταμένου αποσπάσματος του άρθρου που δημοσιεύτηκε στα γερμανικά το 1979 και ασχολείται λεπτομερώς με τη διαδικασία ανάλυσης.

10. Για την ανάλυση θεματικού πεδίου ο Fischer εμπνεύστηκε από τη θεωρία του Gurwitsch (1964).

11. Βλ. και Rosenthal (1995).

12. Βλ. και Oevermann κ.ά. (1980).

13. Βλ. Oevermann κ.ά. (1987).

14. Η οικογένεια της Γκαλίνας έζησε σε βάθος τριών γενεών στην πρώην Σοβιετική Ένωση. Για λεπτομέρειες σχετικά με την ερμηνευτική ανακατασκευή της περίπτωσης, βλ. Rosenthal (2000).

15. Το άρθρο 58 του Ποινικού Κώδικα της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών αφορούσε την εσχάτη προδοσία. Αυτή η παράγραφος χρησιμοποιήθηκε με αρκετά αυθαίρετο τρόπο στη Σοβιετική Ένωση.

16. Ήταν μία από τους πολλούς που αποκαταστάθηκαν κατά την περίοδο της πολιτικής αλλαγής, η οποία ακολούθησε τη «μυστική ομιλία» του Χρουστσόφ στο 20ό Συνέδριο του Κόμματος (25 Φεβρουαρίου 1956).

17. Πρβλ. Rosenthal (1987).

18. Πρβλ. Gurwitsch (1964: 4).

19. Η συγγραφέας μιλάει για «αριθμητική» (numerical) γενίκευση, εννοώντας προφανώς την εμπειρική ή στατιστική γενίκευση· τη δυνατότητα δηλαδή να προβαίνει κανείς σε γενικεύσεις που αφορούν έναν ευρύτερο πληθυσμό μελετώντας ένα περιορισμένο σύνολο περιπτώσεων (δείγμα). (Σ.τ.Ε.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alheit, P. (1993), «Transitorische Bildungsprozesse: Das 'biographische Paradigma' in der Weiterbildung», στο W. Mader (επιμ.), *Weiterbildung und Gesellschaft: Grundlagen wissenschaftlicher und beruflicher Praxis in der Bundesrepublik Deutschland* (2η εμπλουτισμένη έκδοση), Βρέμη: Universität Bremen, σ. 343-418.
- (1994), «Everyday time and life time: On the problems of healing contradictory experiences of time», *Time and Society* 3(3): 305-319.
- Andrews, M., Day Sclater, S., Squire, C., και Tamboukou, M. (2004), «Narrative research», στο C. Seale, G. Gobo, J.F. Gubrium και D. Silverman (επιμ.), *Qualitative Research Practice*, Λονδίνο: Sage, σ. 109-124.
- Bertaux, D. (επιμ.) (1981), *Biography and Society*, Μπέβερλυ Χιλς, Καλ.: Sage.
- , και Kohli, M. (1984) «The life story approach: A continental view», *Annual Review of Sociology* 10: 215-237.
- Bornat, J. (2004), «Oral history», στο C. Seale, G. Gobo, J.F. Gubrium και D. Silverman (επιμ.), *Qualitative Research Practice*, Λονδίνο: Sage, σ. 34-47.
- Breckner, R. (1998), «The biographical-interpretative method: Principles and procedures», στο *Social Strategies in Risk Societies. Sostris Working Paper 2: Case Study Materials: The Early Retired*, Λονδίνο: Centre for Biography in Social Policy (BISP), University of East London, σ. 91-104.
- Bruner, J. (1990), *Acts of Meaning* (ιδ. κεφ. 4. «Autobiography and self», σ. 99-138), Κάιμπριτζ, Μασσ.: Harvard University Press.
- Bühler, C. (1933), *Der menschliche Lebenslauf als psychologisches Problem*, Λιψία: von S. Hirzel.
- Dausien, B. (1999), «'Geschlechtsspezifische Sozialisation' – Konstruktiv(istische) Ideen zu Karriere und Kritik eines Konzepts», στο B. Dausien, M. Herrmann, M. Oechsle κ.ά (επιμ.), *Erkenntnisprojekt Geschlecht*, Οπλάντεν: Leske & Budrich, σ. 217-246.
- Fann, K.T. (1970), *Peirces Theory of Abduction*, Χάγη: Nijhoff.
- Fischer, W. (1978), «Struktur und Funktion erzählter Lebensgeschichten», στο M. Kohli (επιμ.), *Soziologie des Lebenslaufs*, Ντάρμστατ/Νόυβηγτ: Luchterhand, σ. 311-336.
- (1982), *Time and Chronic Illness: A Study on the Social Constitution of Temporality*, Μπέρκλεϋ (διατριβή επί υφηγεσία, Πανεπιστήμιο του Μπήμεφελντ, Τμήμα Κοινωνιολογίας).

- , και Kohli, M. (1987), «Biographieforschung», στο W. Voges (επιμ.), *Methoden der Biographie- und Lebenslaufforschung*, Οπλάντεν: Leske & Budrich, σ. 25-50.
- Glaser, B.G., και Strauss, A.L. (1967), *The Discovery of Grounded Theory*, Σικάγο: Aldine.
- Gobo, G. (2004), «Sampling, representativeness», στο C. Seale, G. Gobo, J.F. Gubrium και D. Silverman (επιμ.), *Qualitative Research Practice*, Λονδίνο: Sage, σ. 435-456.
- Gurwitsch, A. (1964), *The Field of Consciousness*, Πίττσμπουργκ: Duquesne University Press.
- Hildenbrand, B. (1991), «Fallrekonstruktive Forschung», στο U. Flick, E. von Kardorff, H. Keupp, L. von Rosenstiel και S. Wolff (επιμ.), *Handbuch für Qualitative Sozialforschung*, Μόναχο: Beltz, σ. 256-259.
- Holstein, J.A., και Gubrium, J.F. (2000), *The Self We Live By: Narrative Identity in a Postmodern World*, Νέα Υόρκη: Oxford University Press.
- Kallmeyer, W., και Schütze F. (1977), «Zur Konstitution von Kommunikationsschemata», στο Wegner D. (επιμ.), *Gesprächsanalyse*, Αμβούργο: Buske, σ. 159-274.
- Kohli, M. (επιμ.) (1978), *Soziologie des Lebenslaufs*, Ντάρμστατ/Νόυβηγτ: Luchterhand.
- (1986), «Biographical research in the German language area», στο Z. Dulciewski (επιμ.), *A Commemorative Book in Honor of Florian Znaniecki on the Centenary of his Birth*, Πόζναν, σ. 91-110.
- Kreher, S. (2002), «Continuity and change over the generations: Trials and tribulations of an East German family», *History of the Family* 7(2): 183-205.
- Krüger, H.H., και Marotzki, W. (επιμ.) (1999), *Handbuch Biographieforschung*, Οπλάντεν: Leske + Budrich.
- Lewin, K. (1927/1967), *Gesetz und Experiment in der Psychologie*, Ντάρμστατ: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- McAdams, D. (1993), *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self*, Λονδίνο: The Guilford Press.
- Mieth, I. (2002), «East German dissident biographies in the context of family history: Interdependence of methodological approach, and empirical results», *History of the Family* 7(2): 207-224.
- Oevermann, U. (1983), «Zur Scale: Die Bedeutung von Adornos methodologischem Selbstverständnis für die Begründung einer materialen soziologischen Struktur-Analyse», στο L. von Friedeburg και J. Habermas

- (επιμ.), *Adorno – Konferenz 1983*, Φραγκφούρτη: Suhrkamp, σ. 234-289.
- κ.ά. (1979), «Die Methodologie einer objektiven Hermeneutik und ihre allgemeine forschungslogische Bedeutung in den Sozialwissenschaften», στο H.-G. Soeffner (επιμ.), *Interpretative Verfahren in den Sozial- und Textwissenschaften*, Στουτγάρδη: Metzler, σ. 352-434.
- κ.ά. (1980), «Zur Logik der Interpretation von Interviewtexten», στο T. Heinze, H.W. Klusemann και H.-G. Soeffner (επιμ.), *Interpretationen einer Bildungsgeschichte*, Μπένσχαϊμ: päd extra Buchverlag, σ. 15-69.
- , Tilman, A., Konau, E., και Krambeck, J. (1987), «Structures of meaning and objective hermeneutics», στο V. Meja, D. Vlisgeld και N. Stehr (επιμ.), *Modern German Sociology*, Νέα Υόρκη: Columbia University Press.
- Peirce, C.S. (1933/1980), *Collected Papers*, επιμ. C. Hartshorne και P. Weiss, Καίμπριτζ: Belknap.
- von Plato, A. (1998), «Erfahrungsgeschichte – von der Etablierung der Oral History», στο G. Jüttemann, και H. Thomae (επιμ.), *Biographische Methoden in den Humanwissenschaften*, Βάινχαϊμ: Psychologie Verlags Union, σ. 60-74.
- Rosenthal, G. (1987), *‘Wenn alles in Scherben fällt...’: Von Leben und Sinnwelt der Kriegsgeneration*, Οπλάντεν: Leske + Budrich.
- (1989), «May 8th, 1945: The biographical meaning of a historical event», *International Journal of Oral History* 10(3): 183-192.
- (1991), «German war memories: Narrability and the biographical and social functions of remembering», *Oral History* 19(2): 34-41.
- (1993), «Reconstruction of life stories», *The Narrative Study of Lives* 1(1): 59-91.
- (1995), *Erlebte und erzählte Lebensgeschichte*, Φραγκφούρτη: Campus.
- (επιμ.) (1998), *The Holocaust in Three Generations: Families of Victims and Perpetrators of the Nazi Regime*, Λονδίνο: Cassell.
- (2000), «Social transformation in the context of familial experience: Biographical consequences of a denied past in the Soviet Union», στο R. Breckner, D. Kalekin-Fischman και I. Miethe (επιμ.), *Biographies and the Division of Europe*, Οπλάντεν: Leske + Budrich, σ. 115-138.
- (2002), «Guest editor of the history of the family: An international quarterly». Στάμφορντ: Jai Press. Ειδική έκδοση: *Family History – Life Story* 7(2).
- , και Fischer-Rosenthal, W. (2000), «Analyse narrativ-biographischer Interviews», στο U. Flick, E. von Kardorff και I. Steinke (επιμ.), *Qualitative Forschung*, Ράινμπεκ: Rowohlt, σ. 456-467.

- Rosenwald, G.C., και Ochberg, R.L. (επιμ.) (1992), *Storied Lives: The Cultural Politics of Self – Understanding*, Νιου Χάιβεν: Yale University Press.
- Schütz, A. (1962), «Common-sense and scientific interpretation of human action», στο A. Schütz, *Collected Papers*, τόμ. 1, Χάγη: Nijhoff.
- Schütze, F. (1976), «Zur Hervorlockung und Analyse von Erzählungen thematisch relevanter Geschichten im Rahmen soziologischer Feldforschung», στο Arbeitsgruppe Bielefelder Soziologen, *Kommunikative Sozialforschung*, Μόναχο: Fink, σ. 159-260.
- (1983) «Biographieforschung und narratives Interview», *Neue Praxis* 3: 283-293.
- Seale, C. (1999), *The Quality of Qualitative Research*, Λονδίνο: Sage.
- Thomas, W.I., και Znaniecki, F. (1918-1920/1958), *The Polish Peasant in Europe and America*, Σαμπέην, Ιλ.: University of Illinois Press.
- Thompson, P. (1992), *The Voice of the Past: Oral History*, Νέα Υόρκη: Cambridge University Press.
- Völter, B. (2002), *Judentum und Kommunismus: Deutsche Familiengeschichten in drei Generationen*, Οπλάντεν, Leske + Budrich.

